

PRAWO I MEDYCYNĄ

ANALIZA PROBLEMU

REDAKCJA

MAŁGORZATA BUDNIK-MINIERSKA

RAFAŁ MINIERSKI

DAWID KOBYLAŃSKI

PRAWO I MEDYCYNA
-
ANALIZA PROBLEMU

REDAKCJA

MAŁGORZATA BUDNIK-MINIERSKA

RAFAŁ MINIERSKI

DAWID KOBYLAŃSKI

PRAWO I MEDYCYNĄ

ANALIZA PROBLEMU

REDAKCJA

MAŁGORZATA BUDNIK-MINIERSKA

RAFAŁ MINIERSKI

DAWID KOBYLAŃSKI

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

KOMITET REDAKCYJNY:

PRZEWODNICZĄCA: MGR MAŁGORZATA BUDNIK-MINIERSKA

WICEPRZEWODNICZĄCY: MGR INŻ. RAFAŁ MINIERSKI

WICEPRZEWODNICZĄCY: DAWID KOBYLAŃSKI

RECENZJA:

PROF. UJK DR HAB. PIOTR RUCZKOWSKI

DR RYSZARD MOCHOCKI

DR INŻ. RAFAŁ ŚPIEWAK

KOREKTA REDAKTORSKA, SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI

KAROL ŁUKOMIAK

© COPYRIGHT BY AUTHORS & ARCHAEGRAPH

ISBN: 978-83-67959-77-3

WERSJA ELEKTRONICZNA DOSTĘPNA NA STRONIE INTERNETOWEJ WYDAWCY:

www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ, SIERPIEŃ 2024

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA.....	7
WSPARCIE SPOŁECZNE A POTRZEBY ROZWOJOWE DZIECI..... NATALIA OSET	9
WPŁYW CHOROÓB PRZEWLEKŁYCH NA ŻYCIE I FUNKCJONOWANIE MŁODZIEŻY..... NATALIA OSET	18
WPŁYW INTENSYWNEGO KORZYSTANIA Z NOWYCH TECHNOLOGII - ANALIZA UZALEŻNIENIA..... MACIEJ SŁOWAK	27
NACZELNE ZASADY PROCESU CYWILNEGO W PRAWIE POLSKIM..... NATALIA ANNA WRONSKA	36
PRZECIWDZIAŁANIE NIERÓWNIEMU TRAKTOWANIU NA ETAPIE NAWIĄZYWANIA STOSUNKU PRACY – WYBRANE ASPEKTY..... WIKTORIA PISZCZAN	48

PRZEDMOWA

Niniejszym przedstawiamy Państwu monografię naukową zatytułowaną *Prawo i medycyna - analiza problemu*, w której znajdują Państwo pięć autorskich rozdziałów młodych adeptów nauki.

Pierwszą część monografii otwierają dwa rozdziały autorstwa Natalii Oset. Pierwszy rozdział monografii pt. *Wsparcie społeczne a potrzeby rozwojowe dzieci* porusza istotne kwestie w zakresie wsparcia społecznego, jego klasyfikacji, a także zasad dzięki którym będzie ono działało efektywnie i przynosiło pożądane rezultaty. W artykule nawiązano zarówno do potrzeb rozwojowych dzieci, gdzie wyjaśniono zarówno ich terminologię oraz podział, a także omówiono czego dzieci potrzebują do prawidłowego rozwoju i w jaki sposób powinno to zostać zaspokojone przez rodziców. W drugim rozdziale monografii pt. *Wpływ chorób przewlekłych na życie i funkcjonowanie młodzieży* wskazano, że choroba przewlekła jest schorzeniem, które w znaczącym stopniu wpływa na zdrowie oraz życie nastolatków. Powyższe może wynikać z faktu, iż okres młodzieńczy jest czasem wielkich zmian, dojrzewania i stopniowego usamodzielniania się. W artykule wskazano, że choroba przewlekła może okazać się dla nastolatka czynnikiem stresogennym, który zaburza zaspokajanie jego potrzeb takich jak: atrakcyjność, chęć przynależności i akceptacji oraz samodzielność.

Następną część monografii otwierają trzy rozdziały. W pierwszym artykule autorstwa Macieja Słowaka pt. *Wpływ intensywnego korzystania z nowych technologii - analiza uzależnienia*, rozważano rozwój nowych technologii. Jest ono zjawiskiem, które na ogromną skalę wpływa na funkcjonowanie społeczeństwa. Ma to miejsce z powodu szerokiego obszaru zastosowań elektroniki i nowych mediów we współczesnym świecie, można tutaj wyróżnić m.in. medycynę, dział mechaniki, bezpieczeństwa i wiele innych. Celem kolejnego artykułu autorstwa Natalii Anny Wrońskiej pt. *Naczelne zasady procesu cywilnego w prawie polskim* jest analiza naczelných zasad procesu cywilnego, które obowiązują w prawie polskim.

Wskazane zasady, zarówno te zagwarantowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, jak również te znajdujące się w poszczególnych ustawach regulujących kwestie proceduralne, jawią się jako niezbędne w odniesieniu do wymagań stawianym demokratycznemu państwu prawa. Celem ostatniego artykułu autorstwa Wiktorii Piszczan pt. *Przeciwdziałanie nierównemu traktowaniu na etapie nawiązywania stosunku pracy – wybrane aspekty* stanowi poruszenie tematu przeciwdziałanie nierównemu traktowaniu na etapie nawiązywania stosunku pracy, a także zdefiniowano pojęcie dyskryminacji, przedstawiono jej rodzaje oraz wskazano na najczęstsze przyczyny. W artykule omówiono również przepisy prawa chroniące pracowników przed dyskryminacją jak również przedstawiono kwestie odpowiedzialności pracodawcy. Na zakończenie sformułowano wnioski w zakresie dalszych kierunków działań w celu przeciwdziałania dyskryminacji.

W imieniu Komitetu Redakcyjnego niniejszej monografii pragniemy podziękować wszystkim osobom zaangażowanym w proces jego wydania, w tym m.in. wydawnictwu, recenzentom oraz autorom.

Redakcja naukowa:

Mgr Małgorzata Budnik-Minierska

Mgr inż. Rafał Minierski

Dawid Kobylański

WSPARCIE SPOŁECZNE A POTRZEBY ROZWOJOWE DZIECI

Streszczenie: W artykule poruszono istotne kwestie dotyczące wsparcia społecznego w tym jego klasyfikacji oraz zasady dzięki którym będzie ono działało efektywnie i przynosiło pożądane rezultaty. W dalszej części artykułu nawiązano do potrzeb rozwojowych dzieci, gdzie wyjaśniono ich terminologię oraz podział, a następnie omówiono czego dzieci potrzebują do prawidłowego rozwoju oraz jak powinno zostać to zaspokojone przez rodziców. Rodzice odgrywają kluczową rolę w zaspokajaniu rozwojowych potrzeb dzieci, szczególnie w pierwszych latach życia. Wsparcie społeczne, dostosowane do wieku, płci i potrzeb dziecka, jest niezbędne dla jego prawidłowego rozwoju fizycznego, psychicznego i społecznego. W miarę dorastania dzieci zaczynają szukać wsparcia również poza rodziną, np. wśród rówieśników, co jest naturalnym procesem usamodzielniania się. Ważne jest, aby rodzice wspierali dzieci w odpowiedni sposób, nie narzucając nadmiernej kontroli, co mogłoby utrudnić ich samodzielność w przyszłości. Połączenie wsparcia społecznego z potrzebami rozwojowymi dzieci znajduje wspólny mianownik, którego dopełnieniem jest działanie rodzica lub opiekuna prawnego, który zapewni podstawowe a zarazem niezbędne potrzeby fizyczne, emocjonalne oraz społeczne. Stanowią one fundament do dalszego wejścia w życie i prawidłowego funkcjonowania dziecka.

Słowa kluczowe: wsparcie społeczne, potrzeby rozwojowe, dzieci

WSTĘP

Pomoc i wsparcie to dwie czynności szczególnie cenione u drugiego człowieka. Wynikają one przede wszystkim z dobroci serca osoby, która udziela wsparcia, ale także od potrzeb i sytuacji osoby, która prosi o pomoc. Pomoc drugiemu człowiekowi może przybierać różne formy i objawiać się na różne sposoby, ponieważ każdy człowiek jest inny i należy podejść do jego problemu, bądź sytuacji

w sposób indywidualny i dostosowany do jego osobowości. Dlatego tak ważne jest uwzględnienie potrzeb odbiorcy wsparcia, tak aby dobrać odpowiedni rodzaj pomocy, który pomoże mu w uporaniu się z zaistniałym problemem. Szczególną uwagę należy zwrócić na potrzeby dziecka, które jest delikatne i wrażliwe oraz ma kłopoty z samodzielnym zrozumieniem niektórych sytuacji. Ograniczone możliwości dziecka czynią go zależnym od dorosłych, najczęściej od swoich rodziców, na których barkach leży zaspakajanie podstawowych potrzeb swojej pociechy takich jak potrzeby fizjologiczne, ale także takie jak: potrzeba bezpieczeństwa, uznania i akceptacji. Choć osobami, którzy dostarczają wsparcia może być tak naprawdę każdy tj. rówieśnicy, nauczyciele, specjaliści, to jednak największą pomoc i poczucie bezpieczeństwa dzieci znajdują w ramionach swoich rodziców. Aby dziecko mogło czuć spokój psychiczny i zająć się swoimi planami, celami oraz sprawami życia codziennego, może potrzebować wsparcia, pomocy i bezpiecznej ostoi, której zawsze znajdzie ulgę i pocieszenie.

POJĘCIE WSPARCIA SPOŁECZNEGO

Człowiek jako istota społeczna ma potrzebę przebywania wśród ludzi. Może objawiać się ona poprzez rozmowę z innymi, wymianę informacji, wspólne spędzanie czasu wolnego, ale także w chwilach słabości, gdy jednostka potrzebuje pomocy i wsparcia. w literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji wsparcia społecznego. Jedna z nich określa to jako: rodzaj sieci społecznej, która charakteryzuje się faktycznym istnieniem więzi, które spełniają rolę pomocy wobec osób, które znajdują się w sytuacji problemowej, bądź trudnej (Sęk, Cieślak 2004, s. 18). Ze względu, że jest to pewien rodzaj relacji, można wyróżnić w niej dawcę wsparcia, czyli osobę, która udziela pomocy, oraz odbiorcę, czyli postać, która otrzymuje okazywaną pomoc (Maciarz 2004, s. 55).

Inna definicja podaje, że wsparcie społeczne to pewien fragment procesu, w którym jednostka radzi sobie z trudną dla siebie sytuacją. w tak rozumianym pojęciu wsparcie stanowi również czynnik, który odpowiada zarówno za przywiązanie osób zainteresowanych, ale także jest kluczowym elementem w poprawie jakości życia (Cieślak, Eliasz 2004, s. 73). Zdaniem psychologów wsparcie społeczne jest to rodzaj pomocy, która jest dostępna dla każdego kto o nią poprosi, odbywa się ona szczególnie w warunkach, gdy jedna ze stron znajduje się w sytuacji, z którą nie jest w stanie sobie samodzielnie poradzić. Głównym zamiarem i zadaniem wsparcia jest mobilizacja osoby, która znajduje się w sytuacji kryzysowej, do walki ze swoim problemem (Kawczyńska-Butrym 1998, s. 10-12).

z tego powodu powinno opierać się ono w głównej mierze na obecności drugiego człowieka, ale również na charakterze i osobowości osoby oraz jej odporności na sytuacje kryzysowe (Jaworowska-Obłój, Skuza 1986, s. 5-15). Na podstawie takich definicji wsparcia społecznego należy wspomnieć o tzw. źródłach i zasobach wsparcia, w których wyróżniamy:

- wszelkie instytucje zapewniające pomoc lekarzy, psychologów oraz osób, które realizują programy pomocowe mające na celu zaspakajanie potrzeb osób, które wymagają wsparcia;
- organizacje i stowarzyszenia, których działalność opiera się na pomocy specjalistów; można zaliczyć także wolontariat, czy grupy wsparcia, do których należą ludzie o podobnych problemach;
- bliscy, rodzina i przyjaciele, czyli osoby, które mogą wpływać na osobę dotkniętą problemem (Axeer 1983, s. 200).

RODZAJE WSPARCIA SPOŁECZNEGO

W literaturze przedmiotu można znaleźć kilka klasyfikacji wsparcia społecznego. Psycholodzy wyróżnili trzy grupy zachowań, które opierają się na wspieraniu: 1. Okazywanie bliskości i oferowaniu opieki, 2. Dostarczanie pomocy przejawiającej się poprzez włożony wysiłek, czas i inne zasoby, 3. Udzielaniu informacji (Kawczyńska-Butrym 1998, s. 134).

Jednak najbardziej popularnych jest ta, która wyodrębnia:

- wsparcie emocjonalne, które polega na wzajemnym dzieleniu się swoimi uczuciami i emocjami, tak aby dać osobie nadzieję na poprawę sytuacji, poczucie bezpieczeństwa i wiarę we własne możliwości. Jego głównym zadaniem jest wyzbycie się lęków, obaw i wątpliwości (Sęk, Cieślak 2004, s. 19).
- poznawcze, opiera się ono na szczerzej rozmowie, która ma przesłanie motywujące, ale też pozwoli na racjonalne zrozumienie swojej sytuacji. Ten rodzaj wsparcia jest najbardziej popularny wśród osób, które dzielą ze sobą trudne sytuacje, np. osoby chore, które mogą wzajemnie się wymieniać swoimi przeżyciami i odczuciami (Sęk, Cieślak 2004, s. 19).
- instrumentalne, ten rodzaj wsparcia przejawia się poprzez udzielanie wskazówek, które pokazują jak poradzić sobie w danej sytuacji, bądź mają na celu wywołanie pewnych postaw, które wpłyną na skuteczne radzenie sobie z problemem (Sęk, Cieślak 2004, s. 19).

- materialne, zalicza się tutaj wszelkie świadczenia finansowe i rzeczowe, które polegają na bezpośredniej pomocy poprzez dostarczanie potrzebnych przedmiotów takich jak: odzież, środki czystości, antybiotyki, produkty spożywcze czy też schronienie; ten rodzaj wsparcia ma często charakter wolontaryjny (Sęk, Cieślak 2004, s. 19),
- duchowe, jest to wyjątkowy rodzaj wsparcia, który udzielany jest osobą w sytuacjach traumatycznych i kryzysowych; nazywany jest także ostatnią nadzieją, gdyż najczęściej jest ono stosowane w grupie osób, które zmagają się z ciężką chorobą, bądź utratą bliskiej osoby, dlatego jego głównym zadaniem jest uśmierzenie bólu psychicznego i wprowadzenie spokoju duchowego, (Sęk, Cieślak 2004, s. 19),
- informacyjne, czyli udzielanie rad i informacji, które pozwolą na zrozumienie sytuacji i pomogą w rozwiązywaniu problemu. Zazwyczaj przejawia się ono poprzez wymianę doświadczeń i wiedzy od osób, które były kiedyś w podobnej sytuacji i wiedzą jak sobie z nią poradzić, (Kawula 2010, s. 811),
- wartościujące, ten rodzaj wsparcia jest niezwykle ważny w sytuacjach, gdy osoba potrzebuje kogoś, kto będzie motywował i wzmacniał jego samoocenę, a także wspomagał jego samoakceptację (Kawula 2010, s. 811).

ZASADY UDZIELANIA WSPARCIA SPOŁECZNEGO

Wsparcie społeczne jako proces musi także mieć określone zasady, Ponadto, aby udzielane wsparcie przynosiło oczekiwane efekty wszelkie działania podejmowane przez osoby wspierające powinny mieć cechy uzdrawiania, ale także zapobiegania i profilaktyki (Kawula 2010, s. 34-35).

Jednak istotną rolę odgrywają także zasoby motywacji, jaką posiada pomagający. Osoba, która udziela wsparcia może różnie zareagować na sytuację kryzysową, a w przypadku gdy problem wyda jej się zbyt ciężki do rozwiązania, może się ona poddać i zrezygnować z dalszej pomocy lub też rozwiązać kłopot jak najszybciej nie bacząc na skutki. z tego powodu ważne jest odpowiednie dobranie osób bądź grupy wsparcia pod względem psychicznym i emocjonalnym, tak aby „dawca wsparcia” był w stanie udźwignąć wagę problemu (Kawula 2010, s. 34-36). Podczas dobierania właściwego rodzaju wsparcia należy uwzględnić także osobowość osoby, która będzie jego adresatem; jego samoocenę, możliwości, emocje oraz mocne i słabe strony. Ważne jest także określenie jasny zasad i opracowanie

strategii, która będzie dogodna dla obu stron (Sowa 2004, s. 34). Należy także pamiętać o indywidualne podejście do każdej osoby, w szczególności dziecka, ponieważ może ono różnie reagować na tą samą sytuację problemową. Poziom samooceny, motywacji i zasobów u każdego człowieka determinuje indywidualne traktowanie i podejście, które nie będzie naruszać jego gospodarki emocjonalnej (Sowa J. 2004, s. 34). Dlatego należy stworzyć odpowiednią sieć wsparcia społecznego. Aby była ona efektywna powinna charakteryzować się stabilnością, regularnością, odpowiednią ilością spotkań oraz bliskością (Szczęsna 2004, s. 145). Ważna jest także ciągłość współpracy także z najbliższym otoczeniem osoby wspieranej, tak aby poznać jego sytuację rodzinną czy też relacje rówieśnicze, które mogą oddziaływać na jego zachowania. Do zasad prawidłowego udzielania wsparcia należy także dawanie swobody, tak aby okazana pomoc nie ograniczała, a wręcz przeciwnie motywowała i aktywizowała do dalszego działania. Nadmierna kontrola i wywoływanie presji mogą pogłębić problem i sprawić, że okazywane wsparcie przyniesie odwrotne efekty. Jednakże najważniejszą zasadą w procesie udzielania wsparcia jest dobrowolność i rzeczywiste chęci, aby ktoś z zewnątrz udzielił pomocy w sytuacji, gdy dana osoba nie jest w stanie sobie samodzielnie poradzić z problemem (Kotowska-Szulżyk 2004, s. 156-158).

POTRZEBY ROZWOJOWE DZIECI- DEFINICJA I PODZIAŁ

Jak powszechnie wiadomo dzieci to istoty, które wymagają szczególnej opieki, ze względu na swoją delikatność, bezbronność i wyjątkowe potrzeby. Aby móc je lepiej zrozumieć, aby wiedzieć jak je zaspakajać, na początku warto wyjaśnić, że potrzeba jest to stan, w którym osoba odczuwa brak pewnych wartości lub zasobów, które są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie. Dzięki takiej definicji można określić czym są potrzeby rozwojowe, a mianowicie, to dobra i zasoby, które wpływają na prawidłowy rozwój człowieka, w szczególności dziecka, które dorasta i nie jest w stanie samodzielnie ich zaspokoić. W literaturze można znaleźć podział potrzeb rozwojowych dzieci, w których autorzy wyróżniają:

- potrzeba bezpieczeństwa, jest ona szczególnie ważna, gdyż jej zaniedbanie może skutkować wystąpieniem zaburzeń lękowych bądź fobii; dawanie dziecku poczucia bezpieczeństwa należy do zadań rodziców,
- potrzeba poznawcza, wiąże się ona z ciekawością dziecka i chęcią poznania świata; odbywa się to poprzez edukację szkolną, ale także przekazywaną wiedzę np. przez rodziców,

- potrzeba aktywności, wynika ona z natury dziecka, które zaczyna chodzić, biegać, skakać itd., ważne jest nieograniczanie tej aktywności, tylko dlatego aby dziecko było „grzeczne”,
- potrzeba przynależności, dziecko chce się czuć częścią jakiejś społeczności, czy to szkolnej czy rodzinnej, tak aby móc się prawidłowo rozwijać, nabywać wzorce osobowe i nowe doświadczenia,
- potrzeba kontaktu społecznego, dziecko jako istota społeczna potrzebuje kontaktu z innymi ludźmi, po to aby czuć się bezpiecznie, rozmawiać i spędzać czas np. na zabawie,
- potrzeba uznania i akceptacji, jest ona szczególnie ważna w okresie szkolnym, gdy dziecko zaczyna rozumieć swoje mocne i słabe strony; zaspokojenie tej potrzeby wiąże się ze wzmacnianiem samooceny dziecka, która może odbywać się poprzez motywowanie, komplementowanie itp.,
- potrzeba posiadania, pojawia się ona w momencie, gdy dziecko rozumie wartość posiadanych przedmiotów i pragnie posiadać rzeczy, które będą należeć tylko do niego np. ulubiona zabawka, czy własny pokój.

WSPARCIE SPOŁECZNE A ZASPAKAJANIE POTRZEB DZIECKA

Potrzeby rozwojowe dzieci szczególnie w pierwszych latach ich życia są częściowo zaspakajane przez rodziców, którzy okazują im różnego rodzaju wsparcia społecznego. Dostosowują je w zależności od czasu, wieku i płci dziecka. Wszelkie potrzeby poznawcze, czyli chęć poznania świata, zrozumienia jego działania i funkcjonowania, mogą zostać zaspokojone zasoby z zakresu wsparcia np. materialnego, czyli dostęp do nowych mediów, gazet itp., ale także dzięki wsparciu informacyjnemu, poprzez przekazywaniu swoich własnych doświadczeń i wiedzy zdobytej na przestrzeni lat (Brzezińska 2013, s 15-25). U małych dzieci, ale także tych w wieku przedszkolnym wysoka jest potrzeba posiadania rzeczy, które należą wyłącznie do nich, w takim przypadku rodzice zaspakajają tą potrzebę przez kupowanie dziecku brakujących przedmiotów, tak aby nie czuło się ono gorsze od swoich rówieśników. Warto także zaznaczyć, że dziecko w okresie przedszkolnym i szkolnym zmaga się z trudnościami i kłopotami, z którymi nie zawsze jest w stanie sobie samodzielnie poradzić, dlatego potrzebują pomocy i wsparcia od swoich rodziców. w przypadku potrzeby bezpieczeństwa, rodzice najczęściej sięgają po działania wsparcia emocjonalnego, czyli okazywanie uczuć i wymianę emocji. Podobnie jest w przypadku potrzeb uznania i akceptacji, kiedy to dziecko

chce czuć się ważne i kochane, wtedy rodzice muszą zapewnić dziecko o swojej miłości, pokazać, że jest ono dla nich najważniejsze, może się to wiązać z potrzebą wzmacniania samooceny dziecka, poprzez motywowanie do dalszej pracy (Maciarz 2004, s. 55-57).

PODSUMOWANIE

Wsparcie społeczne jest wyjątkową formą pomocy udzielaną drugiemu człowiekowi w zależności od wieku, płci i potrzeb osób, które wymagają wsparcia można dobrać odpowiednią strategię i rodzaj wsparcia, który będzie najbardziej efektywny i pomoże danej osobie uporać się z kłopotem, z którym się zmagają. Wsparcie społeczne może się okazać szczególnie ważne dla dzieci zarówno tych, które znajdują się w trudnej sytuacji, ale także dla tych, które mają kłopot z zaspokojeniem swoich potrzeb. Dzieci, czyli istoty, które są w dużym stopniu zależne od swoich rodziców mogą wymagać stałej opieki, wsparcia i kontrolowania ze strony swoich rodziców, aby ich rozwój fizyczny, psychiczny i społeczny przebiegał w prawidłowy sposób. Warto także zaznaczyć, że z biegiem czasu, początkiem edukacji szkolnej, dziecko nawiązuje nowe sieci społeczne, czym samym poznaje nowe osoby, które stają się dla niego bliski i mogą okazać się dla nich dawcami wsparcia. Jest to szczególnie ważne, gdyż wraz z wiekiem zmieniają się także potrzeby dziecka i sposób ich zaspakajania np. dotychczasową potrzebę kontaktu społecznego, o którą dotąd dbali rodzice, teraz może zostać zaspokojona przez rówieśników lub kolegów z klasy, bądź szkoły. Potrzeby dziecka dorastają razem z nim i należy uszanować ten fakt, gdyż nadmierna troska ze strony rodziców, może sprawić, że dziecko będzie wycofane społecznie, zamknięte w sobie i wyobcowane. Jest to szczególnie ważne, gdyż nadmierna opieka, monitorowanie i kontrolowanie życia prywatnego dziecka, pogłębia jego uzależnienie od rodzica i może w przyszłości utrudniać proces usamodzielnienia dziecka. Dobranie odpowiedniego rodzaju wsparcia, obranie prawidłowej strategii i uwzględnienie zasad okazywania wsparcia, są pierwszym i najważniejszym krokiem do efektywnej i skutecznej pomocy. Problemy i sytuacje, w których może się znaleźć dziecko, nie mogą zostać zlekceważone, nawet gdy powierzchownie problem może wydawać się nieistotny. Dzieci w dużym stopniu polegają na dorosłych (rodziców, nauczycieli itp.), którzy są dla nich wzorem, źródłem wiedzy i doświadczenia życiowego oraz bezpieczną przystanią, która znajdzie rozwiązanie na każdy problem i sytuację kryzysową, dlatego tak ważne jest nieodrzucać dziecka, okazanie mu zrozumienia i wsparcia.

BIBLIOGRAFIA

Axer A.

1983 *Spoleczne systemy oparcia w środowisku chorego psychicznie*, „Studia Socjologiczne”, nr 4(91).

Brzezińska A.

2013 *Psychologiczne portrety człowieka*. Gdańsk: GWP.

Cieślak R., Eliaż A.

2004 *Wsparcie społeczne a osobowość*, [w:] H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.

Jaworowska-Oblój Z., Skuza B.

1986 *Pojęcie wsparcia społecznego i jego funkcji w badaniach naukowych*, „Przełęcz Psychologiczny”, t. 29, nr 3.

Kawczyńska-Butrym Z.

1998 *Niepełnosprawność – specyfika pomocy społecznej*, Wydawnictwo Interart, Warszawa.

Kawula S.

2010 *Zasoby wychowania, w środowisku życia współczesnego Polaka- perspektywa animacji kapitału ludzkiego* [w:] *Interdyscyplinarne spojrzenie na problemy społeczne*, Kraków.

Kotowska-Szulżyk A.

2004 *Wspieranie osób niepełnosprawnych w procesie rehabilitacji*, [w:] Z. Palak, Z. Bartkowicz (red.), *Wsparcie społeczne w procesie rehabilitacji i resocjalizacji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.

Maciarz A.

2004 *Spoleczne wspieranie osób niepełnosprawnych w procesie ich integracji*, [w:] Z. Palak, Z. Bartkowicz (red.), *Wsparcie społeczne w rehabilitacji i resocjalizacji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.

Sęk H., Cieślak R.

2004 *Wsparcie społeczne- sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.

Sowa J.

2004 *Relacje interpersonalne w procesie wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych* [w:] Z. Palak, Z. Bartkiewicz (red.), *Wsparcie społeczne w rehabilitacji i resocjalizacji*, UMCS, Lublin.

Szczęśna A.

2004 *Elementy sieci wsparcia społecznego nauczycieli w środowisku profesjonalnym*, [w:] Z. Palak, Z. Bartkiewicz (red.), *Wsparcie społeczne w rehabilitacji i resocjalizacji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.

Netografia

<https://web.swps.pl/strefa-psyche/blog/relacje/18301-siec-wsparcia> (dostęp: 03.08.2024).

<https://magellan-wroclaw.operator.edu.pl/wp-content/uploads/sites/84/2021/03/Potrzeby-rozwojowe-dzieci.pdf> (dostęp 04.08.2024).

SOCIAL SUPPORT AND CHILDREN'S DEVELOPMENTAL NEEDS

Summary: The article discusses important issues regarding social support, including its classification and the principles thanks to which it will operate effectively and bring the desired results. The rest of the article refers to the developmental needs of children, explains their terminology and division, and then discusses what children need for proper development and how it should be met by parents. Parents play a key role in meeting the developmental needs of children, especially in the first years of life. Social support, adapted to the child's age, gender and needs, is necessary for its proper physical, mental and social development. As children grow up, they begin to look for support outside the family, e.g. among peers, which is a natural process of becoming independent. It is important that parents support children appropriately, without imposing excessive control, which could hinder their independence in the future. The combination of social support and the developmental needs of children has a common denominator, which is complemented by the action of the parent or legal guardian who will provide basic and necessary physical, emotional and social needs. They constitute the foundation for the child's further entry into life and proper functioning.

Keywords: social support, development needs, children

WPŁYW CHORÓB PRZEWLEKŁYCH NA ŻYCIE I FUNKCJONOWANIE MŁODZIEŻY

Streszczenie: Choroba przewlekła jest schorzeniem, które w znaczącym stopniu wpływa na zdrowie i życie nastolatków. Może wynikać to z faktu, iż jest okres młodości jest czasem wielkich zmian, dojrzewania i stopniowego usamodzielniania się. Choroba przewlekła może okazać się dla nastolatka czynnikiem stresogennym, który zaburza zaspokajanie jego potrzeb takich jak: atrakcyjność, chęć przynależności i akceptacji oraz samodzielność. Konflikt pomiędzy tym czego pragnie chorujący nastolatek, a tym na co pozwalają mu ograniczenia wynikające z choroby jest na tyle silny, że wpływa on na poczucie własnej wartości nastolatka co w rezultacie może „pchnąć go” do podjęcia ryzykownych działań. Dorastanie z chorobą przewlekłą stawia przed młodzieżą wyjątkowe wyzwania, potęgując trudności związane z okresem dojrzewania. Diagnoza i konieczność zaakceptowania choroby często prowadzą do konfliktu między potrzebą samodzielności a zależnością od innych. Choroba wpływa na decyzje życiowe, relacje społeczne oraz poczucie własnej wartości, co może skłaniać młodzież do podejmowania ryzykownych zachowań jako formy ucieczki od problemów i próby zachowania normalności w oczach rówieśników. Wsparcie rodziny i otoczenia jest kluczowe w radzeniu sobie z tymi wyzwaniami.

Słowa kluczowe: choroba przewlekła, młodzież, dojrzewanie, samodzielność

WSTĘP

Choroba przewlekła to schorzenie, które może dotyczyć zarówno dzieci, młodzież jak i dorosłych. Choć jej przebieg dla każdej osoby może być inny, to szczególną uwagę należy zwrócić na dzieci i nastolatków, których uczucia i emocje są wyjątkowo silne i ekspresyjne. Warto pamiętać, że istnieje wiele chorób

przewlekłych poczynając od takich, które nie wpływają znacznie w funkcjonowanie jednostki, a kończąc na takich, które wymagają leczenia szpitalnego. Wiek, środowisko, rodzaj choroby i podejście rodziców to główne czynniki, które wpływają na postrzeganie przez dziecko swojej choroby. Choć każde dziecko i nastolatek są inne i zmagają się z różną chorobą, tak samo różnie mogą reagować na sytuację, w której się znalazły. Młodzież, czyli osoby znajdujące się w wyjątkowym okresie dorastania, wyjątkowo trudno mogą przyjąć diagnozę o chorobie przewlekłej, gdyż jest to dla nich czas, gdy zaczynają przygotowywać się do dorosłego życia i podejmowania pierwszych, samodzielnych decyzji. Natłok różnorodnych emocji, dynamiczne tempo życia młodzieży oraz zmiany w znacznym stopniu wpływają na sposób pogodzenia się z postawioną diagnozą. Stereotypy, ograniczenia wynikające z choroby oraz wiedza i przekonania mogą wywoływać u nastolatka obraz własnej osoby jako słabej, gorszej, bezużytecznej.

CHOROBA PRZEWLEKŁA - DEFINICJE I RODZAJE

W obecnych czasach, gdzie wszystko jest modyfikowane i ulepszone, zwiększa się także liczba chorób i schorzeń, na które cierpi coraz więcej ludzi, w tym także młodzież. Jednym z rodzajów takich chorób są choroby przewlekłe, które Bożena Zawadzka definiuje jako dysfunkcję która zachodzi w strukturze genetycznej i wpływa na ogólne funkcjonowanie organizmu, oddziałując przy tym na jego ograniczoną aktywność, co odbija się na zdrowiu psychicznym, przez co nastolatek nie jest on w stanie pełnić powierzonych mu ról społecznych (Zawadzka 2008, s. 56). Zdaniem psychologów choroba przewlekła to forma odstępstwa od przyjętej normy, której następstwa cechują się trwałością, nieodwracalnością, długotrwałością w leczeniu i opiece oraz wywołują zmiany o bezpowrotnym charakterze, co w konsekwencji może prowadzić do niepełnosprawności (Pilecka 2002, s. 15). Podobnie twierdzi A. Maciarz, która definiuje ten rodzaj schorzenia jako długowieczne zaburzenie zdrowia, które ma negatywne działanie na prawidłowy rozwój, jak i również wpływa na życie dziecka, jego edukację, relacje, czy też na sytuację rodzinną (Maciarz 2015, s. 9). Według przeprowadzonych badań, specjaliści określili, iż każda choroba przewlekła charakteryzuje się tym iż jest zazwyczaj nieuleczalna, a wszelkie próby leczenia wiążą się z wieloma trudnościami i przeciwnościami, ale także jest skłonna do nawrotów i progresji. Stan chorobowy można odróżnić tym, iż utrzymuje się on ponad 3 miesiące, a jego obawy zazwyczaj nie są gwałtowne i nasilone (Woynarowska 2010, s. 19-20). Według Światowej Organizacji Zdrowia każde występowanie chorób przewlekłych wiąże

się z obecnością przynajmniej jednej cech: trwałości, konieczności korzystania z wyspecjalizowanej opieki medycznej, nieodwracalnych następstw o charakterze patologicznym lub możliwość niepełnosprawności. Z tego powodu wyróżniło ono 4 główne grupy chorób chronicznych o charakterze niezakaźnym i są to: nowotwory, wszelkie choroby układu krążenia, przewlekłe schorzenia układu oddechowego, czy też cukrzyca. Warto również pamiętać, że istnieje także szereg innych chorób przewlekłych, które nie klasyfikują się do żadnej z powyższych grup, są to m.in.: endometrioza, otyłość, toczeń rumieniowaty układowy, HIV, stwardnienie rozsiane i wiele wiele innych chorób przewlekłych bez klasyfikacji (Kitajewska 2014, s. 3-47).

CHOROBY PRZEWLEKŁE DZIECI I MŁODZIEŻY

Wśród grupy dzieci i młodzieży można wymienić wiele różnych chorób przewlekłych, które mogą dotyczyć jednego z układów życiowych organizmu, tzn.: układu pokarmowego, krwionośnego, oddechowego, wydalniczego, nerwowego, płciowego, czy też kostnego lub któregoś z narządów np. wątroby, skóry, narządów płciowych, serca, czy też mózgu. Do chorób przewlekłych zaliczamy nowotwory, HIV, wszelkiego rodzaju choroby autoimmunologiczne, otyłość, cukrzycę, choroby psychiczne, ale także padaczkę.

W grupie chorób przewlekłych układu krążenia dzieci i młodzieży, wyróżnia się przede wszystkim niewydolność serca, nadciśnienie tętnicze czy też hemofilię (krwawiaczkę), która wiąże się z słabym krzepnięciem krwi. Dotyka ona głównie chłopców, a jednym z jej pierwszych objawów jest zwiększona podatność na występowanie siniaków, ale także częste i długotrwałe krwawienie z nosa. w przypadku leczenia hemofilii najważniejsza jest profilaktyka, ale również podawanie odpowiednich leków, które pomogą w szybszym i efektywniejszym krzepnięciu krwi (Woynarowska 2010, s. 112-114). Szczególnie ciężkie, zarówno w rozpoznaniu jak i leczeniu, są choroby nowotworowe, które mogą dotyczyć niemalże każdego układu, ale również narządu, gdyż ich komórki są na tyle silne i odporne, że mają umiejętność tzw. przerzutowania. Czynnikiem, który wspomaga występowanie nowotworów jest przede wszystkim źle zbilansowana dieta, podłoże genetyczne, ale także podeszły wiek człowieka. w przypadku zetknięcia się z tym schorzeniem ważne są regularne badania przesiewowe i ogólne kontrolowanie stanu zdrowia. Niepokojącym jest fakt, że tego typu choroby w początkowej fazie nie dają żadnych niepokojących objawów, dlatego ich wczesna diagnostyka jest taka trudna. Z późniejszym rozpoznaniem choroby wiąże się także dłuższe,

trudniejsze i bolesne leczenie, które wymaga siły i determinacji ze strony pacjenta. w przypadku gdy chorobą dotknięte jest dziecko lub nastolatek należy pamiętać o wsparciu psychicznym i emocjonalnym, tak aby przyzwyczyły się one do obecnej sytuacji, ale również nie traciły nadziei i miały siłę do walki z chorobą (Góralczyk 1996, s. 52). W przypadku chorób przewlekłych dotyczących, które atakują układ metaboliczny dzieci i młodzieży, najczęściej spotykane to fenyloketonuria, cukrzyca, celiakia jak i również otyłość. Warto wspomnieć, że ta grupa odbiorców jest najbardziej narażona na rozwój tej choroby, z powodu zmian zachodzących w organizmie, wynikających z dorastania i dojrzewania. Podstawowym czynnikiem odpowiedzialnym za występowanie otyłości jest źle zbilansowana i dobrana dieta, brak aktywności fizycznej, czy też obciążenie genetyczne (Olechowska 2016, s. 202.). Najszybszym sposobem zdiagnozowania tego schorzenia jest wskaźnik BMI, który na podstawie masy i wysokości ciała jest w stanie określić lub wykluczyć występowanie tej choroby (Woynarowska 2010, s. 179-180.). Co niepokojące, jedną z konsekwencji, jaką może za sobą nieść niekontrolowana i nieleczona otyłość jest cukrzyca. Może być ona spowodowana podniesionym poziomem cukru we krwi. w grupie dzieci i młodzieży najczęściej spotykana jest cukrzyca typu 1, gdyż jej przyczyną dopatruje się w podłożu genetycznym, ale także uwarunkowana jest innymi czynnikami np.: środowiskowymi, czy występowaniem innych chorób. Pojawia się ona zazwyczaj w wieku młodzieńczym między 12 a 15 rokiem życia, a do jej najczęstszych objawów należą: szybka utrata wagi, nudności, ciągłe uczucie spragnienia i co za tym idzie częstsze oddawanie moczu. Pomimo, że cukrzyca jest chorobą nieuleczalną to jednak można z nią walczyć poprzez ciągłą kontrolę poziomu cukru we krwi, podawanie brakującej substancji oraz co najważniejsze stosowanie się do ograniczeń niektórych posiłków (Olechowska 2016, s. 213-214). Choroby przewlekłe mogą także atakować układ oddechowy człowieka. w tej grupie chorób szczególnie często występującymi są astma i alergie. Pierwsza z nich znajduje swoje źródło właśnie we wspomnianych wcześniej alergiach, a do jej najczęstszych symptomów zalicza się bezpodstawne kichanie, przewlekły katar oraz problemy z oddychaniem. Należy wspomnieć, że astma może przybierać różne stopnie natężenia: lekkie, średnio ciężkie i ciężkie (Maciarz 2015, s. 77-79). Z kolei alergie mogą dotyczyć różnych układów i narządów, jednak zawsze wynikają one z nadwrażliwości na dany alergen, który wywołuje u osoby uczulonej reakcję alergiczną. Dlatego można wyróżnić alergię na: pyłki, gluten, sierść zwierząt, orzechy, użądlenia owadów, czy nawet niektóre leki. Do najczęstszych objawów zaliczamy: nadmierne kichanie,

zakrwawienie np. oczu, świąd oraz obrzmiałość w okolicach oczu (Wojnarowska 2010, s. 244-245). Istnieją również takie choroby przewlekłe, które w znacznym stopniu wpływają na życie dzieci i młodzieży. Do tej grupy można zaliczyć te choroby, które dotyczą obszar mózgu, a są to przede wszystkim: mózgowo porażenie dziecięce (mpd) oraz padaczka (epilepsja). Pierwsza z nich ma swój początek już podczas życia płodowego. Często objawia się w zaburzeniach układu ruchu, ale również dotyka sfery umysłowej. Mózgowe porażenie dziecięce może występować pod czterema postaciami przez co często występuje z innymi zaburzeniami m.in. intelektualnym, myślenia, wzroku, słuchu czy też mowy (Wojnarowska 2010, s. 123-127). Z kolei główne przyczyny występowania padaczki to uszczerbek mózgu, który powstaje podczas życia wewnątrzłonowego lub przy porodzie. Objawy epilepsji są bardzo charakterystyczne i specyficzne przez co z łatwością można ją rozpoznać. Jej najczęstsze przejawy to drgawki, które rozchodzą się po całym ciele (albo po jego partiach) oraz chwilowa utrata świadomości. Te zjawiska są określane jako napady stanu padaczkowego (Maciarz 2015, s. 15). Wśród dzieci spotyka się kilka rodzajów padaczki, które są charakterystyczne dla tej grupy. Są to np.: zespół Westa, piknolepsja czy też padaczka rolandyczna (Olechowska 2016, s. 220-224).

CHOROBA PRZEWLEKŁA A FUNKCJONOWANIE NASTOLATKA

Młodzież, jak każda jednostka społeczna, pełni określone role w swoim życiu. Są oni oczywiście dziećmi dla swoich rodziców, ale także uczniami oraz kolegami/koleżankami. Okres dojrzewania, który przeżywa każdy nastolatek może być dla niego bardzo trudny i wymagający, ponieważ młody człowiek zaczyna być samodzielny oraz podejmuje świadome decyzje. Te wydarzenia mogą być szczególnie trudne w momencie, gdy musi zmagać się także z chorobą przewlekłą, która może wymuszać na nastolatku pewne ograniczenia, bądź bariery nie do pokonania. Diagnoza i stawianie jej czoła jest zazwyczaj najtrudniejszym etapem dla nastolatka jak i jego rodziny. Musi on „wejść” w rolę osoby chorej i zaakceptować ten fakt, bez względu czy tego chce czy nie. Proces ten może być bardzo trudny dla nastolatka, gdyż pojawia się tutaj konflikt pomiędzy jego potrzebą samodzielności, a koniecznością bycia zależnym od innych np. od rodziców lub lekarzy (Kowalik, Brzeziński 1991, s. 213–239). W wyniku czego dorastający pacjent może różnorodnie reagować na nową, zaistniałą sytuację, w której się znalazł, a są to najczęściej: strach, lęk oraz gniew i złość (Perrin, Gerrity 1984,

s. 19-31). Wpływ na to mają także osobiste potrzeby nastolatka takie jak: bycie atrakcyjnym, akceptacja i przynależenie do grupy znajomych, samodzielności i samoskuteczności (Cupey, Cohen 1984, s. 211-219). Okres dojrzewania i adolescencji wiąże się także z podejmowaniem ważnych życiowych decyzji tj. wybór szkoły średniej lub przyszłego zawodu oraz obranie ścieżki życiowej. w tym przypadku ponownie następuje konflikt pomiędzy tym co możliwe i na co pozwalają ograniczenia wynikające z choroby, a pasją, pragnieniami i marzeniami, co wymaga pomocy i wsparcia rodziców, gdyż chorujący nastolatek może bagatelizować i nie uwzględniać skutków swojego schorzenia (Perrin, Gerrity, s. 215-219). Ciągła zależność od rodziny i czynny jej udział w życiu przewlekle chorego nastolatka, wpływa na sposób postrzegania swojej osoby jako słabej, gorszej, niesamodzielnej i biernej. Ciągła kontrola i brak prywatności wpływają zarówno na relacje nastolatka ze swoimi rówieśnikami, gdyż chory ma często ograniczenia i nakazy, wynikające ze swojej choroby, od swoich rodziców lub lekarzy, które nie pozwalają np. na samodzielny udział na dyskotecce, bądź wycieczce szkolnej (Howe, Geinstein i in. 1993, s. 1153-1171). Dla dorastającej młodzieży trudnym do zrozumienia jest fakt iż, poprawa lub optymalizacja ich stanu zdrowia wiąże się nie tylko z zmianami w ich zachowaniu, ale także w zmianie ich stylu i trybie życia oraz z uświadomieniem, że ta choroba zostanie z nimi na zawsze (Heszen, Sęk 2007, s. 25-50). Te wszystkie czynniki oddziałują na psychikę nastolatka, przez co może on szukać alternatyw, sposobów, aby uciec od problemu, którym jest choroba; lub aby zaspokoić swoją potrzebę uznania wśród rówieśników. Według przeprowadzonych badań coraz większy odsetek młodzieży cierpiącej, na którąś z chorób przewlekłych podejmuje ryzykowne działania takie jak: sięganie po substancje psychoaktywne, papierosy, alkohol, stosowanie przemocy wobec słabszych, kradzieży itp. (Suri's, Michaud i in. 2008, s. 1116). Tego rodzaju zachowania są zazwyczaj reakcją na sytuację, z którą nastolatki nie mogą i nie chcą się pogodzić, dlatego podejmują te aktywności, gdyż jest ona dla nich formą ucieczki, odreagowania, bądź pokazania i udowodnienia sobie jak i innym, że są „normalni” i nie mają żadnych ograniczeń.

PODSUMOWANIE

Proces dorastania w cieniu choroby przewlekłej może być wyjątkowo trudny zarówno dla chorujących nastolatków, jak i dla ich bliskich. Ból, gniew, strach i lęk przed przyszłością to tylko kilka z uczuć, które towarzyszą im w tym trudnym czasie. Młodzież pełni wiele ról społecznych, a okres dojrzewania może być

szczególnie trudny, zwłaszcza dla nastolatków z chorobą przewlekłą. Diagnoza i konieczność zaakceptowania choroby często prowadzą do konfliktu między potrzebą samodzielności a zależnością od innych. Przewlekła choroba wpływa na decyzje życiowe i relacje społeczne, co może prowadzić do frustracji i negatywnych zachowań, takich jak sięganie po substancje psychoaktywne. Problemy te wynikają z trudności w pogodzeniu się z ograniczeniami narzuconymi przez chorobę oraz dążenia do bycia postrzeganym jako "normalny" wśród rówieśników. Choroba przewlekła ze względu na swój charakter tzn. nieuleczalność i trwałość, staje się nieodłącznym elementem życia nastolatka, który znajduje się w okresie dorastania. Jest to dla niego trudny czas, gdyż wiąże się on z dużymi, czasem nagłymi zmianami życiowymi np. zmiana szkoły, pierwsza miłość itp., które przeżywa każdy, nawet zdrowy nastolatek. Jednakże obieranie ścieżki życiowej ze świadomością ograniczeń wynikających z choroby przewlekłej, może być dla nastolatka przytłaczające, wręcz przygnębiające, ponieważ może mieć on poczucie, że robi coś wbrew sobie i nie będzie przez to szczęśliwy. Ta świadomość, zwiększone działanie hormonów i niezaspokojenie typowych dla okresu dojrzewania potrzeb może wywoływać u chorującego nastolatka negatywne emocje, które w rezultacie mogą przemienić się w podejmowanie negatywnych, ryzykownych zachowań. Sieganie po używki, kradzieże, wandalizm i przemoc to działania, które mogą być wyrazem ucieczki od problemu, przejawem bezradności i formą wołania o pomoc. Choć z czasem chorujący przewlekłe nastolatek godzi się z faktem, że jest chory to jednak zaakceptowanie i pogodzenie się z tym faktem może być dla niego bardzo trudne szczególnie w początkowej fazie diagnozy. w tym celu ważne jest wsparcie i pomoc ze strony rodziców, lekarzy, nauczycieli i rówieśników, którzy także zaakceptują chorobę nastolatka, będą dla niego wyrozumiali i życzliwi.

BIBLIOGRAFIA

- Cupey S. M., Cohen M. J.
1984 *Special considerations for the health care of adolescents with chronic illnesses.* Pediatric Clinics of North America, 31.
- Góralczyk E.
1996 *Choroba dziecka w twoim życiu,* Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa.
- Heszen I., Sęk H.
2007 *Psychologia zdrowia,* Wydawnictwo PWN, Warszawa.

- Howe G.W., Geinsein C., Reiss S., Molock K., Bereger K.
1993 *Adolescent adjustment to chronic physical disorder - I. Comparing neurological and non-neurological conditions*. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 7.
- Kitajewska W.
2014 *Choroby cywilizacyjne i ich prewencja*. J. Clin. Health (1).
- Maciarz A.
2015 *Dziecko przewlekle chore. Opieka i wsparcie*, Wydawnictwo „Żak”.
- Olechowska A.
2016 *Specjalne potrzeby edukacyjne*, PWN, Warszawa 2016.
- Perrin C. E., Gerrity P.S.
1984 *Development of Children with a Chronic Illness*. Pediatric Clinics of North America, 31 (1).
- Pilecka W.
2002 *Przewlekła choroba somatyczna w życiu i rozwoju dziecka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Suri's, Michaud P. A., Akre Ch., Sawyer S. M.
2008 *Health Risk Behaviors in Adolescents With Chronic Conditions*, Pediatrics, 122.
- Woynarowska B.
2010 *Uczniowie z chorobami przewlekłymi. Jak wspierać ich rozwój, zdrowie i edukację*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Zawadzka B.
2008 *Dorastająca młodzież wobec problemu własnego zdrowia*, AWF, Kraków.

Netografia

- www.poradnikzdrowie.pl (dostęp: 14.08.2024).
- www.onkologia.org.pl (dostęp: 14.08.2024).
- <https://madraochrona.pl/zachowania-ryzykowne/zachowania-ryzykowne-wsrod-mlodziezy-przewlekle-chorej/> (dostęp: 17.08.2024).

THE IMPACT OF CHRONIC DISEASES ON THE LIFE AND FUNCTIONING OF YOUNG PEOPLE

Summary: Chronic disease is a condition that significantly affects the health and life of teenagers. This may be due to the fact that adolescence is a time of great changes, maturation and gradual independence. a chronic disease may be a stressor for a teenager, which interferes with the satisfaction of his or her needs, such as attractiveness, the desire to belong and be accepted, and independence. The conflict between what a sick teenager wants and what the limitations resulting from the disease allow him to do is so strong that it affects the teenager's self-esteem and, as a result, may push him to take risky actions. Growing up with a chronic illness presents unique challenges for adolescents, compounding the difficulties of adolescence. The diagnosis and the need to accept the disease often lead to a conflict between the need for independence and dependence on others. The disease affects life decisions, social relationships and self-esteem, which may encourage young people to engage in risky behavior as a form of escape from problems and an attempt to maintain normality in the eyes of their peers. Support from family and surroundings is crucial in dealing with these challenges.

Keywords: chronic disease, youth, adolescence, independence

MACIEJ SŁOWAK

KOLEGIUM EUROPEJSKIE.
EUROPEJSKIE NIEPUBLICZNE LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCE W KRAKOWIE

WPŁYW INTENSYWNEGO KORZYSTANIA Z NOWYCH TECHNOLOGII - ANALIZA UZALEŻNIENIA

Streszczenie: Rozwój nowych technologii jest zjawiskiem, który na ogromną skalę wpływa na funkcjonowanie społeczeństwa. Dzieje się tak z powodu szerokiego obszaru zastosowań elektroniki i nowych mediów we współczesnym świecie, można tutaj wyróżnić m.in. medycynę, dział mechaniki, bezpieczeństwa i wiele innych. Ogólnodostępność i różnorodność urządzeń oraz portali społecznościowych zachęca do częstszego, z czasem niekontrolowanego sięgania po nowe technologie. Takie działania mogą doprowadzić do niebezpieczeństw takich jak np. choroby czy też uzależnienia, które wpływają zarówno na zdrowie jak i psychikę osób narażonych. Ważne jest, aby odpowiednio wcześnie zauważyć problem i podjąć odpowiednie kroki takie jak: samokontrola i przejęcie inicjatywy do walki z problemem, terapia, środki farmakologiczne czy też ośrodki uzależnień. Ważne jest także znalezienie alternatyw do spędzania czasu online oraz zmiana myślenia, np. poprzez praktykowanie "JOMO" (radości z bycia offline). Profilaktyka, szczególnie wśród młodzieży, oraz zaangażowanie rodziców w kontrolowanie czasu spędzanego przed ekranem są kluczowe w walce z tym zjawiskiem.

Słowa kluczowe: nowe technologie, elektronika, nowe media, uzależnienie, terapia

WSTĘP

W dobie XXI wieku, gdzie rozwój technologii i nowych mediów, koordynuje funkcjonowanie społeczności na każdych płaszczyznach, wpływa także na życie poszczególnych jednostek. Znaczenie nowych technologii z dnia na dzień coraz bardziej przybiera na sile, nie tylko ze względu na swoją uniwersalność i łatwość

dostępu, dla każdej grupy wiekowej, ale także wielkowymiarowość w niemalże każdej dyscyplinie. Powszechnie uważa się, że w obecnie w Internecie każdy może znaleźć wszystko, odpowiedź na każde pytanie, właśnie to przekonanie napędza spiralę, w której ludzie coraz częściej i chętniej sięgają po nowe media takie jak: Internet, portale społecznościowe, czy też przybierającej na popularności sztucznej inteligencji (Malak 2007, s. 91-95). Jednakże wraz ze wzrostem znaczenia technologii i Internetu w życiu człowieka, wzrasta także ryzyko, jakie niesie ze sobą niekontrolowane użytkowanie urządzeń elektronicznych, które bez wątpliwości wpływa na życie człowieka. Choć szybki rozwój technologii może przyczyniać się m.in. do poprawy funkcjonowania wielu branży lub usuwaniu barier w komunikacji ludzi na skale międzynarodową, to jednak nadmierne korzystanie z urządzeń elektronicznych pociąga za sobą przykre konsekwencje takie jak: uzależnienie, które swoim zasięgiem obejmuje zarówno sferę fizyczną (problemy ze wzrokiem, słuchem itp.) jak i psychiczną (depresja, próby samobójcze) (Depurowski 2013, s. 235-250).

WYJAŚNIENIE POJĘĆ NOWYCH TECHNOLOGII ORAZ ICH ZASTOSOWANIE

Choć termin nowe technologie może wydawać się oczywisty i zrozumiały dla wszystkich, jednakże nie każdy zdaje sobie sprawę, że pod tą nazwą (TIK) znajdują się nie tylko urządzenia takie jak komputer czy Internet, ale także wszelkiego rodzaju aplikacje, procesy i systemy komputerowe, które służą do przetwarzania i rozpowszechniania informacji; chodzi tutaj o m.in. o sztuczną inteligencję, biotechnologię czy też wiele innych z dziedziny robotyki i automatyzacji, telekomunikacji oraz tzw. inteligentnych urządzeń (Lis 2015, s. 118). Już z założenia TIK, czyli technologie informacyjno-komunikacyjne mają na celu ułatwienie dostępu społeczeństwa do informacji, poprzez swoją ogólnodostępność i wielkowymiarowość, co skutkuje na oszczędność czasu i innych zasobów ludzkich. Wszelkie urządzenia i programy technologiczne są narzędziami w rękach ludzi, które w znacznym stopniu zastępują bezpośrednią pracę ludzi. Szerokie zastosowanie nowych technologii to nie ogranicza się tylko do pozyskiwania informacji z Internetu, ale także odgrywają znaczącą rolę np. w sektorze medycznym, gdzie narzędzia elektroniczne kontrolują np. parametry życiowe pacjenta (Gawkowski 2017, s. 218-219); w komunikacji, gdzie wysoko rozwinięte możliwości Internetu pozwalają na wymianę korespondencji z osobą oddaloną nawet o tysiące kilometrów; zwiększenie bezpieczeństwa, zalicza się tutaj wszelkiego rodzaju systemy

alarmowe i zabezpieczenia np. przed kradzieżą; czy też na rynku pracy, gdzie sieć internetowa staje się miejscem pracy, czy też przestrzenią do reklamowania swojego firmy lub swoich usług (influencerzy, promowanie produktów itp.) (Kwiatkowska 2014, s. 65-67). Bez cienia wątpliwości można stwierdzić, że rozwój technologii ma ogromny potencjał i służy jako narzędzie pomocnicze dla ludzkich rąk, jednakże ich największy atut, czyli wyręczenia pracy ludzkiej, może się także okazać ich największą przeciwnością, która w najgorszym wypadku zastąpi ludzi, bądź wprowadzi ich w bezmyślne opieranie się wyłącznie na technologiach, czego konsekwencją jest uzależnienie (Lizut 2014, s. 27-28).

UZALEŻNIENIE- OBJAWY, PRZEBIEG I SKUTKI

Jak podaje PWN, uzależnienie to zaburzenie, stan psychicznej zależności od jakiegoś silnie oddziałującego czynnika, którego najczęstszym objawem jest wewnętrzny przymus korzystania z uzależniającego czynnika, którym może być jakaś substancja, urządzenie bądź czynność. Ze względu na czynnik, który silnie wpływa na człowieka, można wyróżnić 3 rodzaje uzależnień: - fizyczne, które wiąże się z potrzebą zażycia jakiejś substancji, np. alkoholizm - psychiczne, czyli konieczność wykonania jakiejś czynności np. uzależnienie od Internetu,- społeczne, polega ono na silnej potrzebie przynależności np. do grupy rówieśniczej (Kostowski 2005, s. 61-63).

Rozwój technologii szczególnie mocno wiąże się z wyżej wspomnianym uzależnieniem fizycznym, które polega na dostępności substancji psychoaktywnych (m.in. dopalacze, narkotyki itp.) (Andrzejewska 2014, s. 185-202), jakie można dostać wyłącznie za pośrednictwem Internetu, ale także psychicznym, ponieważ coraz większa ilość użytkowników, w sposób nadmierny i niekontrolowany, korzysta z Internetu, czy też gier komputerowych. Takie działania i ten rodzaj uzależnienia, w literaturze przedmiotu nazywany jest infoholizmem, który wiąże się z wewnętrznym przymusem korzystania z urządzeń elektronicznych (telefon lub komputer); ma to ogromny wpływ na zdrowie i życie człowieka, gdyż może wywoływać u niego problemy zdrowotne takie jak: depresja, agresja, nadpobudliwość, czy też osłabienie wzroku (Andrzejewska, Bednarek, s. 203-214). w tej tematyce warto także wspomnieć o tzw. uzależnieniu od sieci internetowej i pobieranych od niej informacji. Wiąże się to z niedawno zdefiniowanym syndromem FOMO (Fear of Missing Out), co w dosłownym tłumaczeniu oznacza strach przed tym, że ważna informacja może nas ominąć. Problem ten przybiera na sile wraz z rozwojem nowych technologii, gdyż większość internautów chce być

na bieżąco z nowymi informacjami płynącymi np. portali społecznościowych, gdzie nieustannie odbywa się wymiana wiadomości. z tego powodu zjawisko to jest szczególnie popularne wśród grupy młodzieży, a dzieje się tak szczególnie ze względu na duży rozwój portali typu: Facebook, Instagram, Tiktok itp. (Hetz, Dawson, Cullen 2015, s. 261).

Należy jednak zaznaczyć, że nie każde korzystanie z nowych technologii może przerodzić się od razu w uzależnienie, dlatego warto wiedzieć jakie są pierwsze symptomy osoby, która jest w grupie ryzyka. Pierwszym i najbardziej charakterystycznym objawem jest ciągła i niepołamowana chęć bycia dostępnym w sieci, w celu zaspokojenia swojej potrzeby i satysfakcji, jednakże taka osoba może być zafascynowana nowymi technologiami i Internetem do tego stopnia, że cały czas o tym myśli i opowiada osobom ze swojego najbliższego otoczenia (Jakubik 2002, s. 133-142). Warto zaznaczyć różnicę pomiędzy nadmiernym korzystaniem z sieci internetowej, a nadużywaniem urządzeń elektronicznych typu komputer, pomimo iż są one pokrewne i jedno może skutkować drugim to są to dwa odrębne terminy, które prowadzą do dwóch różnych uzależnień. Na podstawie powyższych przejawów można określić przebieg procesu popadania w uzależnienie od Internetu tj. internetoholizmu.

Etap fascynacji, w której użytkownik dąży do zaspokojenia swojej potrzeby.

- Płynąca przyjemność, korzystanie z nowych technologii wpływa na układ nerwowy internauty, w takim stopniu, że powraca on z chęcią do urządzenia.
- Tolerancja, na tym etapie osoba korzystająca z Internetu musi zwiększyć częstotliwość korzystania z sieci, aby zaspokoić swoją potrzebę.
- Objawy abstynencji, czyli wszelkie objawy, które wynikają z ograniczonego dostępu do urządzeń elektronicznych; można wyróżnić np. bezsenność, agresję.
- Pozorne radzenie sobie z problemem, użytkownik przejawia zachowania agresywne i nie przyznaje się do swojego problem.
- Efekt lawiny, jest to apogeum częstotliwości korzystania z Internetu, w celu osiągnięcia przyjemności i uniknięcia objawów abstynencyjnych.

Niepokojącym symptomem jest również traktowanie urządzeń elektronicznych w sposób nad wyraz szczególny tzn. nadmierna dbałość o przyrząd, czy też przemawianie do komputera np. podczas korzystania z sieci bądź gier komputerowych. w takim przypadku można mówić o uzależnieniu od urządzenia, które polega na korzystaniu z komputera (nie koniecznie z Internetu) na wszelkie sposoby

tnz. poprzez gry komputerowe, oglądanie filmów itp. w literaturze przedmiotu można znaleźć etapy schematu działania osoby uzależnionej od komputera, które przedstawiają się następująco:

- Etap 1- Zaangażowanie, czyli użytkownik korzysta z komputera okazjonalnie, do konkretnych celów np. do pracy,
- Etap 2- Zastępowanie, osoba sięga po urządzenie częściej niż na początku sobie założyła, tzn. poza postanowionym celem słucha także muzyki lub gra w gry,
- Etap 3- Ucieczka, na tym etapie osoba uzależniona od komputera zaniedbuje swoje życie i swoje relacje z bliskimi, jednakże jest świadoma swojego problemu, z którym nie jest w stanie sobie poradzić, więc „ucieka” od nich poprzez korzystanie z urządzenia,
- Etap 4- Desperacja, jest to ostatni etap w którym osoba uzależniona traci kontrolę nad swoim życiem (Pospiszyl 2009, s. 186-187).

LECZENIE I PROFILAKTYKA

Jak można zauważyć wraz z rozwojem nowych technologii wzrasta ilość osób od nich uzależnionych. Jest to bardzo niepokojące zjawisko, z którym trzeba walczyć i podejmować jak najszybsze kroki, aby zminimalizować konsekwencje płynące z nadmiernego korzystania z urządzeń elektronicznych bądź Internetu. Najskuteczniejszym sposobem będzie udanie się do specjalisty, w tym przypadku do psychoterapeuty, który dobierze najbardziej dogodną dla pacjenta formę terapii, która uwzględni jego potrzeby, osobowość i cele. Czasem, gdy wymaga tego obecna sytuacja, terapeuta może zdecydować się także na zastosowanie środków farmakologicznych, aby przyspieszyć i uefektywnić działanie terapii. Jednakże należy pamiętać, że terapia nie przyniesie pożądanych efektów, jeśli pacjent nie zdecyduje się na nią dobrowolnie i nie będzie widział w sobie żadnego problemu. Według psychologów, w walce z tym niepokojącym zaburzeniem niezbędne mogą się okazać także: wsparcie rodzinne, gdyż ważne jest aby osoba uzależniona czuła, że nie jest z tym problemem sama i ma w swoim otoczeniu osoby, które jej pomogą i będą dla niej oparciem; znalezienie alternatyw, czyli np. nowa pasja czy jakakolwiek inna aktywność, która pozwoli na zastąpienie czasu spędzonego przed ekranem komputera na czas wykorzystany w sposób aktywny wśród innych ludzi; określenie celów życiowych, wskazanie priorytetów i perspektyw na przyszłość może pomóc w uświadomieniu osobie uzależnionej, że dotychczasowy styl życia jest dla niego szkodliwy i nie prosperuje (Mogła 2014, s. 126-135).

w literaturze można znaleźć także wiele innych sposobów, dla osób borykających się z internetoholizmem, jak kontrolować swój czas spędzony w sieci. Szmajdziński opracował 3 etapową strategię działania, która polega na: 1. Uświadomieniu ile czasu i rzeczywistego pożytku daje użytkowanie z urządzeń elektronicznych, 2. Podejmowanie innych działań, które nie wiążą się z wykorzystywaniem nowych technologii, 3. Samokontrola ustalonego limitu korzystanie z Internetu. Taka taktyka daje osobie uzależnionej nadzieję i poczucie, że jest w stanie kontrolować swoje życie i samodzielnie nim kierować, bez żadnych przymusów. Jeżeli chodzi o walkę z wcześniej wspomnianym syndromem FOMO, skuteczne może się okazać jej przeciwieństwo, czyli JOMO (Joy of Missing Out), które jest zmianą myślenia a w dokładnym tłumaczeniu oznacza radość z bycia odłączonym od przesytu napływających informacji (Aranda, Baig 2018). Choć zmiana z jednej skrajności w drugą może wydawać się początkowo niemożliwa to istnieje kilka wskazówek, które mogą okazać się pomocne: 1. Wyłączenie powiadomień z urządzeń, 2. praktykowanie asertywności, 3. zaplanowanie czasu offline, 4. skupienie się na sobie, swoim mocnych stronach i swoim hobby.

Na świecie istnieje wiele ośrodków, w których prowadzona jest terapia dla osób uzależnionych od komputerów czy też Internetu. W Polsce, placówką która zajmuje się takimi pacjentami jest Społeczne Centrum Odwykowe, której siedziba znajduje się w Warszawie.

Jednakże, aby móc walczyć z nadmiernym korzystaniem z nowych technologii, w tym z Internetu, należy zwrócić uwagę na wcześniejszą profilaktykę, czyli zapobieganie temu zjawisku. Ze względu, że to młodzież jest w największej grupie ryzyka, należałoby się skupić, aby już od najmłodszych lat, tłumaczyć dzieciom jaki jest cel i zastosowanie urządzeń elektronicznych i wszelkich innych technologii. Kluczową rolę odgrywają tutaj rodzice, w zakresie których leży monitorowanie i kontrolowanie zarówno treści, które przegląda ich dziecko, jak i czasu jaki spędza ono przed ekranem urządzeń elektronicznych. Czynnikiem, który pomoże w kontrolowaniu czasu wolnego dziecka, może okazać się znalezienie dziecku atrakcyjnych aktywności, które będą alternatywą do spędzania kolejnych godzin w sieci.

PODSUMOWANIE

Jak można zauważyć zjawisko rozpowszechniania się nowych technologii we współczesnym świecie z dnia na dzień przybiera na sile, przez co poszerza swoje pole działania. Dobrodziejstwa jakie płyną z urządzeń technologicznych

oraz Internetu są aktualnie nieodłącznymi czynnikami, gdyż w znacznym stopniu ograniczają nakład pracy, więc są niezwykle pożytecznym narzędziem w ludzkich rękach. Dokładność i precyzja urządzeń elektronicznych niwelują możliwość występowania błędów, ale również oszczędza czas, energię i inne zasoby. Jednakże ważne jest rozsądne korzystanie z pokładów technologii, tak aby nie zawładnęły one człowiekiem, tylko służyły mu jako przyrządy pomocnicze i wspierające. Przesadne korzystanie i poleganie na urządzeniach technologicznych, jest także największym błędem ludzi, gdyż człowiek przyzwyczaja się do nich w takim stopniu, że nie wyobraża sobie funkcjonowania bez dostępu do elektroniki. Aby zapobiec uzależnieniu się ludzi od nowych technologii należy podjąć działania profilaktyczne takie jak uzmysłowienie jaki jest cel i główne zastosowanie elektroniki i nowych mediów. Istotne może okazać się tutaj pomoc i wsparcie bliskich osób, które będą ostoją i formą drogowskazu, dla osób, które popadną w obłęd internetowy, bądź się uzależnią od urządzeń technologicznych. Uzależnienie jako zaburzenie dotyka nie tylko osób w grupie ryzyka, ale również ich bliskich, dlatego skuteczna może okazać się terapia rodzinna, która pozwoli wszystkim członkom rodziny zrozumieć istotę problemu. Jednakże to osoba uzależniona musi sama uświadomić sobie, że ma problem i dobrowolnie podjąć kroki, które pozwolą jej się z tym uporać.

BIBLIOGRAFIA

Andrzejewska A.

2014 *Internet źródłem informacji o substancjach odurzających i dopingujących* [w:] *Zagrożenia cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, Difin, Warszawa.

Andrzejewska A., Bednarek J.

2014 *Uzależnienie od gier komputerowych*, [w:] *Zagrożenia cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, Difin, Warszawa.

Aranda J., Baig S.

2018 *Toward "JOMO": The Joy of Missing Out and the Freedom of Disconnecting*, [w:] L. Bailie, N. Oliver (red.), *MobileHCI '18: Proceedings of the 20th International Conference on Human-Computer Interaction with Mobile Devices and Services*, Barcelona - Nowy Jork.

Deputowski P.

2013 *Internetowe kluby samobójców w świetle badań* [w:] A. Andrzejewska, J. Bed narek, S. Ćmiel (red.) *Człowiek w świecie rzeczywistym i wirtualnym. Wybrane patologie społeczno-wychowawcze w cyberprzestrzeni*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej, Józefów.

Gawkowski K.

2017 *Administracja samorządowa w teorii i praktyce*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

Hetz P.R., Dawson C.L., Cullen T.A.

2015 *Social media use and the fear of missing out (FoMO) while studying abroad*. „Journal of Research on Technology in Education”.

Jakubik A.

2002 *Zespół uzależnienia od Internetu*, „Studia Psychologica” nr 3, Warszawa.

Kostowski W.

2005 *Uzależnienia: podstawowe pojęcia i teorie*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Zakład Farmakologii i Fizjologii Układu Nerwowego, Warszawa.

Kwiatkowska E. M.

2014 *Rozwój Internetu rzeczy- szanse i zagrożenia*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny, nr 8 (3), Warszawa.

Lis T.

2015 *Ekonomiczne efekty wdrażania nowych technologii w przedsiębiorstwie*, Studia ekonomiczne, nr 224, Katowice.

Lizut J. (red.)

2014 *Zagrożenia cyberprzestrzeni. Kompleksowy program dla pracowników służb społecznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka, Warszawa.

Małak K.

2007 *Bezpieczeństwo jako kategoria i zjawisko społeczne*, „Piotrkowskie Zeszyty Między narodowe”, nr 2.

Mogła A.

2014 *Uzależnienie od Internetu*, „Dydaktyka informatyki” t. 9.

Pospiszył I.

2009 *Patologie społeczne*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

Netografia

Uzależnienia, Encyklopedia PWN: źródło wiarygodnej i rzetelnej wiedzy - <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/uzaleznienia;3992023.html> (dostęp 31.07.2024).

<https://mindhealth.pl/co-leczymy/uzaleznienie-od-internetu-i-komputera> (dostęp: 01.08.2024).

<https://ktime.up.krakow.pl/ref2010/augustyn.pdf> (dostęp: 01.08.2024).

<http://www.poradypsychologa.pl/uzaleznienie-internet-IAD-osobowosc> (dostęp: 01.08.2024).

<https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/3229434.3229468> (dostęp: 02.08.2024).

<https://hedepy.pl/o-zdrowiu-psychicznym/od-fomo-do-jomo-jak-przestac-sie-martwic-ze-cos-cie-ominie> (dostęp: 02.08.2024).

THE IMPACT OF INTENSIVE USE OF NEW TECHNOLOGIES - ADDICTION ANALYSIS

Summary: The development of new technologies is a phenomenon that has a huge impact on the functioning of society. This is due to the wide range of applications of electronics and new media in the modern world, including: medicine, mechanics, safety and many others. The widespread availability and variety of devices and social networking sites encourages more frequent, and over time uncontrolled, use of new technologies. Such activities may lead to dangers such as diseases or addictions that affect both the health and psyche of exposed people. It is important to notice the problem early enough and take appropriate steps, such as: self-control and taking the initiative to fight the problem, therapy, pharmacological agents or addiction centers. It is also important to find alternatives to spending time online and to change your thinking, e.g. by practicing "JOMO" (joy of being offline). Prevention, especially among young people, and parental involvement in controlling screen time are key to combating this phenomenon.

Keywords: new technologies, electronics, new media, addiction, therapy

NATALIA ANNA WROŃSKA

WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI UNIwersYTETU
MIKOŁAJA KOPERNIKA W TORUNIU

NACZELNE ZASADY PROCESU CYWILNEGO W PRAWIE POLSKIM

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza naczelných zasad procesu cywilnego, które obowiązują w prawie polskim. Zasady, zarówno te zagwarantowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, jak i te znajdujące się w poszczególnych ustawach regulujących kwestie proceduralne, jawią się jako niezbędne wobec wymagań stawianym demokratycznemu państwu prawa. Nadto, z punktu widzenia danej jednostki, kwestią pierwszorzędną jest zagwarantowanie jej możliwości dochodzenia roszczeń i ochrony swoich praw i wolności, notabene gwarantowanych konstytucyjnie. Co więcej, zasady regulujące procedurę cywilną zapewniają harmonizację przebiegu danego postępowania. Nadto, naczelne zasady procesu cywilnego stanowią warunek sine qua non rzetelnego procesu. Wobec powyższego artykuł na temat naczelných zasad procesu cywilnego w prawie polskim został opracowany na podstawie analizy dostępnej literatury, aktów prawnych oraz badań statystycznych.

Słowa kluczowe: proces, zasady, prawo, kodeks postępowania cywilnego

WPROWADZENIE

Niewątpliwie, postępowanie cywilne ma na celu rozstrzygnięcie sporów między podmiotami prywatnymi oraz zapewnienie ochrony prawnej jednostkom. Prowadzone jest ono w oparciu o zbiór podstawowych zasad, które zapewniają sprawiedliwość, efektywność oraz równość stron czy uczestników postępowania na każdym odcinku tego postępowania. Naczelne zasady postępowania cywilnego, stanowią filar, na których opiera się dany proces. Jawią się one nie tylko jako wytyczne dla sądów i innych organów procesowych, ale również zapewniają

gwarancję dla danych podmiotów, uczestniczących w postępowaniu, że ich sprawy będą rozpatrywane w sposób sprawiedliwy i bezstronny.

Nadto, kodeksy procedur obowiązujące w polskim prawie, zawierają szereg zasad, które porządkują dane postępowanie i zapewniają zainteresowanym podmiotom gwarancje procesowe. Tak też, w procedurze cywilnej znajdują się zasady, które urzeczywistniają prawa i obowiązki stron. Nie bez znaczenia pozostaje również fakt, iż centralne założenia procedury cywilnej przenikają całe postępowanie, nawet przy ich sformułowaniu w konkretnych przepisach prawnych (Korzan 2004, s. 9-10). Dlatego też, w odniesieniu do całego postępowania cywilnego należy mieć na względzie wagę i znaczenie poszczególnych zasad.

NACZELNE ZASADY WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Kilka uwag należy poświęcić także naczelnym zasadom wymiaru sprawiedliwości. Mianowicie, są to zasady, które wynikają zarówno z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.), (dalej: Konstytucja RP), jak i z aktów rangi ustawowej, *exempli gratia* z ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 334 z późn. zm.). Wśród zasad tych można wymienić:

- zasadę praworządności;
- nadzór Sądu Najwyższego nad orzecznictwem sądów powszechnych;
- zasadę niezawisłości sędziowskiej;
- zasadę jawności;
- prawo do obrony.

Z uwagi na charakter naczelných zasad wymiaru sprawiedliwości i rangę Konstytucji RP, należy wskazać, iż zasady te znajdują zastosowanie w różnych postępowaniach, chociażby w procedurze cywilnej, karnej, jak i administracyjnej. Istotne dla niniejszej refleksji jest także podkreślenie, że naczelne zasady wymiaru sprawiedliwości nie stanowią zasad proceduralnych i nie mogą być kwalifikowane jako zasady procesowe (Korzan 2004, s. 12).

NACZELNE ZASADY PROCESU CYWILNEGO

W ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm.), (dalej: k.p.c.), *expressis verbis* zostały wymienione niektóre naczelne zasady procesu cywilnego, zaś pozostałe zasady

zostały ujęte w sposób ogólny, co sprawia, iż ich wyodrębnienie musi pozostawać w zgodzie z głównymi założeniami ustawodawcy. Co więcej, należy wskazać, że art. od 1 do 13 k.p.c. znajdują zastosowanie do wszystkich postępowań cywilnych. Wyrażone tam zostały m.in. następujące zasady:

- prawdy materialnej;
- szybkości;
- jawności postępowania.

Ponadto, w doktrynie istnieje kilka definicji zasad naczelných postępowania cywilnego. Tak też, przez zasady naczelne postępowania cywilnego należy rozumieć zasady, które ukierunkowują całą działalność procesową sądu i innych organów państwowych i społecznych oraz stron i uczestników postępowania na najlepszą realizację zadań wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych (Lapierre 2016, s. 146-148). Należy przytoczyć jeszcze definicję zasad naczelných zaprezentowaną również przez prof. Broniewicza, który wskazuje, że zasady naczelne postępowania cywilnego jako takiego wynikają z przepisów k.p.c. i obejmują m.in. zasady: prawdy materialnej, kontrydiktoryjności, dyspozycyjności, równouprawnienia stron lub uczestników postępowania (...), (Broniewicz 2023, s. 71-72).

Zasada dyspozycyjności

Zasada dyspozycyjności jawi się jako posiadanie przez jednostkę możliwości rozporządzania przedmiotem postępowania. Inaczej mówiąc decyzja czy dany podmiot chce dochodzić swoich praw, leży wyłącznie w gestii tego podmiotu. Po wytoczeniu powództwa zastrzeżone zostało dla danej jednostki rozporządzanie przedmiotem sporu, podejmowanie określonych zachowań czy środków obrony. Należy wskazać, iż przeciwieństwem zasady dyspozycyjności jest zasada oficjalności, czyli zasada działania z urzędu (Sorysz 2017, s. 312). Zasada oficjalności przejawia się w głównej mierze w postępowaniu karnym. Jednakże jest ona także urzeczywistniana, z pewnymi ograniczeniami, w postępowaniu nieprocesowym.

W ramach zasady dyspozycyjności możemy wyróżnić następujące formy dyspozycyjności:

- materialną;
- formalną.

Przez dyspozycyjność materialną należy rozumieć dyspozycyjność rozporządzania przedmiotem procesu, czyli dokonywanie takich czynności, jak wszczęcie postępowania czy cofnięcie pozwu. Natomiast dyspozycyjność formalna obejmuje m.in. zgłoszenie zaprzeczeń, zarzutów, wniesienie środków zaskarżenia (Broniewicz 2023, s. 74-75).

Ponadto, jak słusznie wskazał Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 24 maja 2023 roku -

zakaz orzekania o niezgłoszonym roszczeniu, wyrażony w art. 321 § 1 k.p.c. odzwierciedla zasadę dyspozycyjności, ale jednocześnie jest też podyktowany potrzebą zagwarantowania stronie pozwanej prawa do obrony. Zakres możliwych zarzutów obronnych pozwanego jest przecież wprost uzależniony od twierdzeń pozwu (Wyrok SA z dnia 24 maja 2023 roku, sygn. akt I ACa 1151/22).

Zasada kontrydiktoryjności

Kolejną naczelną zasadą postępowania cywilnego jest zasada kontrydiktoryjności, która sięga swoimi korzeniami do wieku XIX, kiedy to została wyodrębniona jako jedna ze sztandarowych zasad postępowania cywilnego. Jej przeciwieństwem jest zasada inkwizycyjności, której lata świetności przypadały na okres średniowiecza (Jamróży, Szymura 2011). Zasada inkwizycyjności opiera się na gromadzeniu materiału dowodowego i poczynaniach natury faktycznej przez sam sąd (Marciniak 2013, s. 100).

Z kolei poprzez zasadę kontrydiktoryjności należy rozumieć spoczywającą na stronach procesu obowiązek wykazywania inicjatywy w procesie gromadzenia materiału dowodowego w celu korzystnego rozstrzygnięcia sporu przed sądem. W tym przypadku rola sądu podlega wielu ograniczeniom, a strony są głównymi dysponentami procesu (Broniewicz 2023, s. 76-77).

Należy wskazać, iż art. 232 k.p.c. wskazuje na to, że strony są obowiązane wskazywać dowody dla stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne. Sąd może także dopuścić dowód niewskazany przez stronę. W tym miejscu należy również wskazać na postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2023 roku, z którego wynika, że

kompetencja sądu wynikająca z art. 232 k.p.c., polegająca na możliwości dopuszczenia z urzędu dowodu niewskazanego przez stronę, jest oparta na swobodnym uznaniu sądu. Władza sędziowska, w tym wypadku określona przez ustawodawcę w sposób bliski uznaniowości, nie może być w drodze wykładni redukowana lub w inny sposób ograniczana (...) (Postanowienie SN z 27.09.2023 r., I USK 180/23, LEX nr 3610342).

Zasada równości stron i uczestników postępowania

Poprzez zasadę równości stron i uczestników postępowania należy rozumieć takie same traktowanie danych podmiotów, znajdujących się w danej sytuacji faktycznej i prawnej. Tak więc w przypadku zasady równości stron nie można mówić o bezwzględnej konieczności równego traktowania stron, ale należy mieć na względzie różnice mogące zachodzić w danym stanie faktycznym (Bodio, Grałiński 2016, s. 259-263).

Podczas trwania procesu może zdarzyć się, iż jedna ze stron może być postrzegana jako słabsza ze względu chociażby na wiek, wykształcenie czy pomoc prawną. Dlatego też, w k.p.c. zostały przewidziane regulacje, mające na celu ochronę słabszej strony. Jako przykład może posłużyć art. 5 k.p.c., z którego *expressis verbis* wynika, iż w razie uzasadnionej potrzeby sąd może udzielić stronom i uczestnikom postępowania występującym w sprawie bez adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego lub radcy Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej niezbędnych pouczeń co do czynności procesowych. Takie niezbędne pouczenia przybierają formę pisemną lub ustną i dotyczą one wyłącznie przepisów procesowych. Mianowicie, nie mogą one dotyczyć zagadnień natury materialnoprawnej, co niewątpliwie mogłoby skutkować naruszeniem zasady kontrydiktoryjności. Ponadto, z racji kierowanych do strony pouczeń, nie może ona ponosić negatywnych konsekwencji błędnych pouczeń. Tak też, w gestii sądu leży prawidłowe kierowanie do strony pouczenia (Piaskowska 2024, art. 5).

Co więcej, ochrona strony słabszej w procesie jest także widoczna w art. 212 § 2 k.p.c., który statuuje, iż w razie uzasadnionej potrzeby przewodniczący może udzielić stronom niezbędnych pouczeń, a stosownie do okoliczności zwraca uwagę na celowość ustanowienia pełnomocnika procesowego, podczas toczącego się posiedzenia, aby zapewnić stronom możliwość przytoczenia lub uzupełnienia twierdzenia lub dowodu na poparcie faktów oraz udzielenia wyjaśnień koniecznych do zgodnego z prawdą ustalenia podstawy faktycznej dochodzonych przez strony praw lub roszczeń.

Nadto, należy zaaprobować stanowisko przytoczone przez A. Jakubeckiego, iż zasada równouprawnienia stron polega na tym, że każda ze stron ma zapewnione w procesie równe prawa, a więc możliwość korzystania z jednakowych środków obrony, możliwość przedstawienia twierdzeń i dowodów, korzystania ze środków odwoławczych i innych środków zaskarżenia (Jakubecki 2019, art. 5).

W ramach zasady równości stron i uczestników postępowania w doktrynie wymienia się także prawo do wysłuchania. Odzwierciedlenie tego prawa znajduje

swój wyraz w art. 210 § 1 k.p.c., w którym wskazano, że rozprawa odbywa się w ten sposób, że po wywołaniu sprawy strony - najpierw powód, a potem pozwany - zgłaszają ustnie swe żądania i wnioski oraz przedstawiają twierdzenia i dowody na ich poparcie. Strony mogą ponadto wskazywać podstawy prawne swych żądań i wniosków. Należy zwrócić także uwagę, iż w niektórych postępowaniach, chociażby upominawczym czy nakazowym, prawo do wysłuchania doznaje ograniczeń.

Zasada bezpośredniości

Zasada bezpośredniości została wprost uregulowana w art. 235 k.p.c. Głównym jej założeniem jest przeprowadzenie postępowania dowodowego przed sądem orzekającym w sprawie. Jednakże istnieją także wyjątki, z uwagi, na które postępowanie dowodowe nie odbywa się przed sądem orzekającym w sprawie. Pierwsze odstępstwo od zasady występuje, gdy sprzeciwia się temu charakter dowodu. Z kolei drugi wyjątek dotyczy wystąpienia poważnych niedogodności lub niewspółmierności kosztów w stosunku do przedmiotu sporu. Wtedy sąd orzekający zleca przeprowadzenie dowodu jednemu ze swych członków tj. sędziemu wyznaczony albo innemu sądowi tj. sądowi wezwanemu. Natomiast art. 235 § 2 k.p.c. w nowym brzmieniu stanowi, iż jeżeli charakter dowodu się temu nie sprzeciwia, sąd orzekający może postanowić, że jego przeprowadzenie nastąpi na odległość w ramach posiedzenia zdalnego.

W tym miejscu należy się odnieść do samego znaczenia charakteru dowodu i wystąpienia poważnych niedogodności lub niewspółmierności kosztów w stosunku do przeprowadzenia dowodu. Mianowicie, powyższe przesłanki aktualizują się w przypadku właściwości fizycznych lub technicznych dowodu lub miejscem, w którym się znajdują. Ponadto, są to także niedogodności związane ze stanem osoby, która ma być przesłuchana w charakterze świadka, takie jak wiek osoby, stan zdrowia czy odległość zamieszkania od siedziby sądu orzekającego. Potrzeba taka może również mieć miejsce w przypadku oględzin np. skrzyżowania czy nieruchomości, położonej daleko od siedziby sądu (Ereciński 2022, art. 235).

Niewątpliwie, zasada bezpośredniości przejawia się także w art. 323 k.p.c., z którego wynika, iż wyrok może być wydany jedynie przez sędziów, przed którymi odbyła się rozprawa poprzedzająca bezpośrednio wydanie wyroku. Naruszenie tego przepisu w sytuacji ogłoszenia wyroku przez sędziego, który nie brał udziału w ostatnim posiedzeniu przed zamknięciem rozprawy i w naradzie, skutkuje

nieważnością postępowania (Wyrok SN z 17.05.2017 r., III PK 101/16, LEX nr 2321919).

Zasada ustności

Zgodnie z zasadą ustności, wyartykułowaną w art. 148 § 1 k.p.c. posiedzenia sądowe są jawne, a sąd orzekający rozpoznaje sprawy na rozprawie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Jednakże od tej zasady istnieje szereg wyjątków, m.in. w postępowaniu upominawczym czy nakazowym. Również art. 148 (1) k.p.c., stanowiący o tym, że sąd może rozpoznać sprawę na posiedzeniu niejawnym, gdy pozwany uznał powództwo lub gdy po złożeniu przez strony pism procesowych i dokumentów, w tym również po wniesieniu zarzutów lub sprzeciwu od nakazu zapłaty albo sprzeciwu od wyroku zaocznego, sąd uzna - mając na względzie całokształt przytoczonych twierdzeń i zgłoszonych wniosków dowodowych - że przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne, jest przykładem osłabienia zasady ustności (Dziurda 2022, s. 135-137).

W odniesieniu zasady ustności w postępowaniu apelacyjnym nie można pominąć art. 374 k.p.c., statuującego, iż sąd drugiej instancji może rozpoznać sprawę na posiedzeniu niejawnym, jeżeli przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne. Takie rozwiązanie, jak wskazuje T. Zembrzusi wyłącza realizację zasady jawności, a w konsekwencji także zasady ustności w postępowaniu drugoinstancyjnym (Zembrzusi 2019, s. 55-56).

Zasada jawności

Zasada jawności postępowania została wyartykułowana wprost w art. 9 k.p.c. Mianowicie w art. 9 § 1 k.p.c. wskazano, iż rozpoznawanie spraw odbywa się jawnie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo przeglądać akta sprawy i otrzymywać odpisy, kopie lub wyciągi z tych akt. Zasada ta znajduje zastosowanie do wszystkich postępowań cywilnych. Ponadto, dzieli się ona na jawność wewnętrzną i jawność zewnętrzną.

Poprzez jawność wewnętrzną należy rozumieć sytuację zachodzącą między stronami i uczestnikami postępowania. Należy wskazać, iż nie doznaje ona ograniczeń, co wynika z art. 9 (1) § 1 k.p.c. przez wskazanie, iż nie jest wymagane zezwolenie sądu na utrwalanie przez strony lub uczestników postępowania przebiegu posiedzeń i innych czynności sądowych, przy których są obecni, za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk. Jednakże, strony i uczestnicy postępowania

uprzedzają sąd o zamiarze utrwalenia przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk (art. 9 (1) § 2 k.p.c.).

Jawność zewnętrzna odnosi się do osób trzecich. Tak też, zgodnie z art. 153 § 1 k.p.c. sąd z urzędu zarządza odbycie całego posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych, jeżeli publiczne rozpoznanie sprawy zagraża porządkowi publicznemu lub moralności lub jeżeli mogą być ujawnione okoliczności objęte ochroną informacji niejawnych. Również w przypadku ujawnienia okoliczności stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa, sąd na wniosek strony zarządza odbycie posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych (153 § 1 (1) k.p.c.).

Zasada koncentracji materiału procesowego

W myśl zasady koncentracji materiału procesowego zebranie wszystkich faktów i dowodów niezbędnych do rozstrzygnięcia sprawy powinno odbyć się szybko i sprawnie, w sposób umożliwiający efektywne rozpatrzenie sprawy (Dolecki 2007, s. 56). W ramach tej zasady wyróżnia się następujące dwa systemy:

- system prekluzji;
- system dyskrecjonalnej władzy sędziego (Cieślak 2012).

Mianowicie, w odniesieniu do systemu prekluzji, należy wskazać, iż to ustawa w sposób wyraźny określa termin, do którego można gromadzić materiał procesowy, a po jego upływie gromadzenie tego materiału jest niedopuszczalne. Stosownie zaś do systemu władzy dyskrecjonalnej sędziego o czasowych granicach gromadzenia materiału procesowego decyduje sąd (Broniewicz 2023, s. 80-81). System prekluzji w polskim prawie cywilnym jest wyraźnie widoczny w art. 458 (5) § 1 k.p.c., dotyczącym spraw gospodarczych, w którym zostało wskazane, że powód jest obowiązany powołać wszystkie twierdzenia i dowody w pozwie, a pozwany - w odpowiedzi na pozew. W przypadku zaś niezachowania przez stronę terminu twierdzenia i dowody podlegają pominięciu, chyba że strona uprawdopodobni, że ich powołanie nie było możliwe albo że potrzeba ich powołania wynikła później (art. 458 (5) § 4 k.p.c.). Z kolei jako przykład dyskrecjonalnej władzy sędziego należy przywołać art. 205 (3) § 1 k.p.c., z którego wynika, iż w uzasadnionych przypadkach, w szczególności, w sprawach zawiłych lub obrachunkowych, przewodniczący może zarządzić wymianę przez strony pism przygotowawczych, oznaczając porządek składania pism, terminy, w których pisma należy złożyć, i okoliczności, które mają być wyjaśnione.

Zasada poznania prawdy

Ostatnią naczelną zasadą w polskim procesie cywilnym jest zasada poznania prawdy. W ramach tej zasady należy wyróżnić prawdę materialną i prawdę formalną. Definicja prawdy materialnej wyrażona została w art. 3 k.p.c. w następującym brzmieniu - strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody. Z kolei przez prawdę formalną rozumie się ustalenia sądu zgodne z prawdą materialną (Trepczyński 2016, s. 54-56). Nie bez znaczenia pozostaje także wskazanie, iż:

nie jest zadaniem Sądu zarządzanie dochodzeń w celu uzupełnienia lub wyjaśnienia twierdzeń stron i wykrycia środków dowodowych pozwalających na ich udowodnienie. Obowiązek przeprowadzenia dowodów spoczywa na stronach (art. 3 k.p.c.), a ciężar udowodnienia faktów mających dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie (art. 227 k.p.c.) spoczywa na stronie, która z faktów tych wywodzi skutki prawne (art. 6 k.c.)”
(Wyrok SA w Lublinie z 15.09.2022 r., I AGa 135/20, LEX nr 3418590).

PODSUMOWANIE

Reasumując, należy wskazać, iż naczelne zasady procesu cywilnego w prawie polskim stanowią fundament, na którym opiera się cały proces. *Notabene*, potrzeba zapewnienia ochrony danej jednostce, nie może odbywać się ze skutkiem krzywdzącym dla drugiej strony procesowej. Dlatego też, wobec wyzwań, które są stawiane rozwijającym się państwom, nie sposób jest pominąć wartości konstytucyjnych, które powinny pozostawać niezmiennie. Jednakże, z perspektywy doświadczeń ostatnich kilku lat, można zaobserwować dynamiczne zmiany w k.p.c. Mimo licznych nowelizacji, nie wszystkie korekty należy oceniać w sposób prawidłowy, ponieważ zmiany wprowadzone w odniesieniu do fundamentalnych zasad powinny zostać urzeczywistnione w sposób kompletny, zapewniający osobom możliwość najpełniejszej ochrony swoich praw.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Bodio J., Graliński W.
 2016 *Znaczenie zasady równouprawnienia stron w procesie cywilnym*, Studia Iuridica Lublinensia vol. XXV, 1.
- Broniewicz W., Marciniak A., Kunicki I.
 2023 *Postępowanie cywilne w zarysie*, Wolters Kluwer, Warszawa, Wydanie 14.
- Dolecki H.
 2007 *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa.
- Dziurda M.
 2022 *Czy nadchodzi zmierzch zasady ustności w postępowaniu cywilnym?*, Polski Proces cywilny 1.
- Ereciński T. (red.)
 2022 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze*, LEX/el. 2022, art. 235.
- Jakubecki A. (red.)
 2019 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, LEX/el. 2019, art. 5.
- Korzan K.
 2004 *Naczelne zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelne zasady postępowania nieprocesowego*, Rejent, nr 7 (159).
- Marciniak S.
 2013 *Zasada kontradyktoryjności a ewolucja i współczesny kształt postępowania cywilnego – zarys problematyki*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Lapierre J., Jodłowski J., Resich Z., Misiuk-Jodłowska T., Weitz K.
 2016 *Postępowanie cywilne*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Piaskowska O. M. (red.)
 2017 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505(39). Tom I*, Warszawa 2024, art. 5.

Sorysz M.

2017 *Kontrola czynności dyspozytywnych w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, Studia z zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej, nr 4.

Trepczyński M.

2016 *Zasada prawdy formalnej w polskim cywilnym prawie procesowym a rozumowania niemonotoniczne*, Zeszyty Prawnicze 16.2/2016, Instytut Badań Edukacyjnych.

Zembrzuski T.

2019 *Dokąd zmierza apelacja w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2019/7–8.

Źródła internetowe

Cieślak S.

2012 Koncentracja materiału procesowego po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 16 września 2011 roku, online: <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/9-10-2012/artkul/koncentracja-materialu-procesowego-po-nowelizacji-kodeksu-postepowania-cywilnego-z-16-wrzesnia-2011-r> (dostęp: 31.07.2024).

Jamróży R., Szymura M.

2011 Kontradiktoryjność i prawda w procesie cywilnym, online: <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/5-6-2011/artkul/kontradiktoryjnosc-i-prawda-w-procesie-cywilnym> (dostęp: 31.07.2024).

Zabłocka M.

2023 Podstawowe zasady procedury cywilnej? online: <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/3-2023/artkul/podstawowe-zasady-procedury-cywilnej> (dostęp: 28.07.2024).

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 334 z późn. zm.).

Orzecznictwo

Wyrok SA z dnia 24 maja 2023 roku, sygn. akt I ACa 1151/22.

Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z 17.06.2019 r., III Ca 1697/18, LEX nr 2728061.

Wyrok SN z 17.05.2017 r., III PK 101/16, LEX nr 2321919.

Wyrok SA w Lublinie z 15.09.2022 r., I AGa 135/20, LEX nr 3418590.

Postanowienie SN z 27.09.2023 r., I USK 180/23, LEX nr 3610342.

GENERAL RULES OF CIVIL PROCESS IN POLISH LAW

Abstract: The aim of the article is to analyze the main principles of civil proceedings that apply in Polish law. The principles, both those guaranteed in the Constitution of the Republic of Poland and those contained in individual acts regulating procedural issues, appear to be necessary in view of the requirements placed on a democratic state of law. Moreover, from the point of view of a given individual, the primary issue is to guarantee his or her ability to pursue claims and protect his or her rights and freedoms, which are, by the way, constitutionally guaranteed. Moreover, the rules governing civil procedure ensure harmonization of the course of a given procedure. Moreover, the main principles of civil proceedings constitute the sine qua non condition of a fair trial. In view of the above, the article on the fundamental principles of civil procedure in Polish law was prepared on the basis of an analysis of available literature, legal acts and statistical research.

Keywords: process, rules, law, code of civil procedure

PRZECIWDZIAŁANIE NIERÓWNEMU TRAKTOWANIU NA ETAPIE NAWIĄZYWANIA STOSUNKU PRACY – WYBRANE ASPEKTY

Streszczenie: Mając na uwadze cyklicznie powracający temat dyskryminacji, przejawiający się w różnych sferach życia, autorka artykułu uznała za celowe poruszenie tematu przeciwdziałanie nierównemu traktowaniu na etapie nawiązywania stosunku pracy. Zdefiniowano pojęcie dyskryminacji, przedstawiono jej rodzaje oraz wskazano na najczęstsze przyczyny. Omówiono również przepisy prawa chroniące pracowników przed dyskryminacją oraz przedstawiono kwestie odpowiedzialności pracodawcy. Na zakończenie sformułowano wnioski dotyczące dalszych kierunków działań w celu przeciwdziałania dyskryminacji w miejscu pracy.

Słowa kluczowe: Dyskryminacja w miejscu pracy, przeciwdziałanie dyskryminacji w zatrudnieniu, ochrona przed dyskryminacją, odpowiedzialność pracodawcy

WSTĘP

Jak nietrudno zauważyć współcześnie problem dyskryminacji jest przedmiotem szerokiej dyskusji w debacie publicznej. Złożoność i wieloaspektowość zjawiska dyskryminacji skłania do poszukiwania jego przyczyn, analizowania skutków, a także przeciwdziałania mu w różnych sferach życia społecznego (Klaus i Winiarska 2011, s. 9). Przed problemem nierównego traktowania jednostki nie uchroniła się sfera zatrudnienia i pomimo istnienia licznych regulacji mających przeciwdziałać zjawisku nadal przynależało, że to właśnie dyskryminacja obok mobbingu stanowi jedną z najczęściej występujących patologii, które

mogą przytrafić się pracownikowi w miejscu pracy. Niniejszy artykuł ma na celu omówienie wybranych aspektów przeciwdziałania dyskryminacji na etapie nawiązywania stosunku pracy. Autorka zdecydowała się na zamieszczenie w pracy omówienia rodzajów oraz najczęściej występujących w praktyce życia powodów dyskryminacji, z którymi kandydaci nawiązując stosunek pracy mogą się spotkać tj. dyskryminacja ze względu na wiek, płeć, wygląd, stan zdrowia czy karalność. Posługując się metodą dogmatyczno-prawną, analizie poddane zostaną akty prawne, regulujące kwestie dotyczące przeciwdziałaniu dyskryminacji w sferze zatrudnienia oraz odpowiedzialność pracodawcy za wystąpienie przejawów wskazanego zjawiska w strukturach jego organizacji.

PRÓBA ZDEFINIOWANIA ZJAWISKA I NAJCZĘSTSZE PRZYCZYNY

Dyskryminacja w swoim oryginalnym znaczeniu, biorącym się od łacińskiego czasownika *discriminare* oznaczającego „rozdzielenie”, „oddzielenie”, „rozgraniczenie” nie wiązała się z negatywnym wykluczeniem społecznym czy segregacją (Reisigl 2010, s. 29). Powszechnie rozumiana jest jako niesprawiedliwe i nierówne traktowanie jednostek ze względu na ich cechy odróżniające je od reszty społeczeństwa. W codziennym życiu często przejawia się jako coś subtelnego i trudnego do uchwycenia, gdyż osoby dyskryminujące często mogą nie być świadome przyczyn czy motywów gorszego traktowania dyskryminowanych ze względu zakorzenione w społeczeństwie stereotypy i uprzedzenia (Tlatlik 2022, s. 13). Uwarunkowania tego precedensu mogą wynikać z wielu czynników, np. historii danego państwa. Wśród nich możemy wyróżnić uprzedzenie spowodowane konfliktem etnicznym (ksenofobia), rasowym (rasizm) czy też związane z tożsamością płciową (seksizm, homofobia etc.). Większość definicji wskazuje na dwojaki charakter zjawiska, wyróżniając dyskryminację pośrednią oraz bezpośrednią (Tlatlik 2022, s. 28). O dyskryminacji bezpośredniej mowa wówczas, gdy gorsze traktowanie jednostki następuje z uwagi na posiadane przez nią cechy prawnie chronione. Przykładowy katalog cech prawnie chronionych obejmuje: płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną itd. Natomiast dyskryminacja pośrednia opisuje sytuację, w której pozornie neutralne kryteria, warunki, czy zasady wpływają niekorzystnie na pozycję osób o określonych cechach.

REKRUTACJA I SELEKCJA PRACOWNICZA

Proces rekrutacji i selekcji pracowniczej powinny być narzędziami pozwalającymi na wyłonienie kandydata, który według pracodawcy najlepiej poradzi sobie z realizacją zadań na danym stanowisku. W literaturze przez wielu autorów określany jest jako wstępny etap selekcji, który ma na celu komunikację z rynkiem pracy poprzez informowanie potencjalnych kandydatów o wolnych wakatach w firmie. Tak wystosowany komunikat dotrzeć ma do jak największego grona odbiorców, aby umożliwić pracodawcy selekcję pracowniczą i dobór osób posiadających odpowiednie kwalifikacje zawodowe. Język prawny nie operuje pojęciem rekrutacji ze względu na to, iż materia ustawowa jedynie w wąskim zakresie odnosi się do czynności poprzedzających nawiązanie stosunku pracy (Tlatlik 2022, s. 99). Unormowany w ten sposób został między innymi zakres informacji, których pracodawca może żądać od osoby ubiegającej się o zatrudnienie. Przeprowadzanie rekrutacji zazwyczaj zleca się wydziałom firmy specjalizującym się w tej dziedzinie ze względu na odpowiednie przeszkolenie pracowników dbających o stworzenie odpowiedniej procedury rekrutacyjnej w interesie pracodawców, którzy obciążeni są znacznym ryzykiem osobowym. Aby zrealizować postawione cele wspomniane jednostki organizacyjne tworzą procedurę składającą się z kilku następujących po sobie, przemyślanych działań. Ze względu na fakt, iż pracodawcy i osoby działające w ich imieniu dążą do zatrudnienia kandydata odpowiadającego ich indywidualnym preferencjom, nie zawsze popartym merytoryczną oceną, istnieje wysokie ryzyko naruszenia interesów potencjalnych pracowników. Mając na uwadze powyższe, grono podmiotów dyskryminujących może ulec poszerzeniu na podmioty reprezentujące pracodawcę np. pracowników działu personalnego czy HR. Warto zwrócić uwagę stanowisko Sądu Najwyższego (dalej SN) dotyczące odpowiedzialności podmiotów znajdujących się poza strukturami pracodawcy wyrażone w orzeczeniu z dnia 5 maja 2011 roku. Sąd ten też orzekł, że pracodawca może ponosić odpowiedzialność odszkodowawczą za odmowę nawiązania stosunku pracy, nawet jeśli do dyskryminacji doszło w toku rekrutacji na stanowisko dokonanej przez organ znajdujący się poza strukturami pracodawcy. Zarzut dyskryminacji postawiony może zostać w nie tylko w zakresie treści ogłoszenia o pracę, ale również w postanowieniach regulaminu, wytycznych rekrutacji, sposobach przeprowadzenia rozmów z kandydatami czy sposobach wyboru kandydata. Najczęściej spotykaną metodą rekrutacji osób spoza struktur pracodawcy jest publikacja ogłoszeń o pracy. Spotykane są jako ogłoszenia zamieszczane na tablicach ogłoszeń w miejscach ogólnodostępnych,

drukowane w prasie czy umieszczane na dedykowanych portalach w Internecie. Ogłoszenia takie najczęściej zawierają opis stanowiska, wymagania stawiane kandydatowi, warunki pracy, informacje o miejscu i terminie składania ofert oraz formie kontaktu z potencjalnym pracodawcą oraz informacje o ochronie danych osobowych. Treść ogłoszeń o pracy naruszać może zasadę niedyskryminacji w sposób dwojaki, posługując się kryteriami nazwanymi (dyskryminacja pośrednia) i nienazwanymi (dyskryminacja bezpośrednia). O tych pierwszych mowa może być wówczas, gdy osoba formułująca treść ogłoszenia o pracę wyraźnie wskazuje na chęć zatrudnienia np. „kobiety w do gotowania”, co wyklucza możliwość przyjęcia do pracy kandydatów płci męskiej. Źródła dyskryminacji ze względu płć leżą stereotypy i role społeczne przypisywane poszczególnym płciom. Najbardziej widocznym na pierwszy rzut oka, choć nie jedynym przykładem tego rodzaju nierównego traktowania jest jednoznaczne określenie, że kandydat powinien być kobietą czy mężczyzną w nazwie stanowiska pracy. W drugim przypadku nie wskazuje się na samą klauzulę, a efekt, które zawarte postanowienie ma przynosić. Owa pozornie badana jest z punktu widzenia pracodawcy (lub osoby przez niego wyznaczonej) i jego zamiaru (Roguska-Kikoła i Piwowska-Reszka 2014, s. 93). Może zdarzyć się więc tak, że działania dyskryminujące nie są objęte umyślnością podmiotu dyskryminującego, a wynikają z jego nieuwagi czy niedbalstwa (Roguska-Kikoła i Piwowska-Reszka 2014, s. 93). Za przykład kryterium nienazwanego (dyskryminacji pośredniej) można przyjąć sytuację, w której treść ogłoszenia wskazuje na chęć zatrudnienia osób pracujących w pewnej odległości od zakładu pracy. Pozornie neutralne kryterium nabiera głębi, gdy okazuje się, że w pobliżu wskazanego przez autora ogłoszenia miejsca, zamieszkują głównie wyznawcy Judaizmu. Pozostając w tematyce nieneutralnych płciowo nazw stanowisk pracy, pomocna może okazać się analiza przeprowadzona przez językoznawców wypowiadających się o dopuszczalności stosowania feminatywów w nazwach zawodów. Stanowisko w tej sprawie zajęła Rada Języka Polskiego. Pierwotnie oświadczenie wydane na posiedzeniu plenarnym Rady 12 marca 2012 roku zawierało analizę dotyczącą systemowej dopuszczalności stosowania form żeńskich nazw zawodów i tytułów. Ówczesnie Rada doszła do wniosku, że owe formy nie były powszechnie stosowane, jako budzące negatywne reakcje osób mówiących po polsku. Nie wykluczyła jednak późniejszej zmiany *status quo*, jeżeli w przyszłości społeczeństwo uzna je za potrzebne i świadczące o równouprawnieniu kobiet w zakresie wykonywania zawodów i piastowania funkcji. Wraz z biegiem lat, zmieniającymi się warunkami społecznymi oraz powrotem dyskusji o żeńskich rzeczownikach osobowych, stanowisko Rady Języka Polskiego

uległo zmianie. Rada obecnie opowiada się za większą symetrią nazw osobowych męskich i żeńskich w języku polskim. Uznaje stosowanie żeńskich rzeczowników osobowych za dopuszczalne i pozytywnie ocenia ich użycie w celu zwiększenia widoczności kobiet. Jednocześnie podkreśla, że nie ma potrzeby stosowania feminatywów w każdym kontekście i, że formy męskie mogą nadal odnosić się do obu płci. Reasumując, pomimo iż formy żeńskie są dopuszczalne (i wielu uważa je za potrzebne) ich obecność w języku formalnym jest ograniczona. Wydaje się zatem, że najlepszym wyjściem dla pracodawcy, które pozwoli uniknąć zarzutów o dyskryminację ze względu na płeć jest posługiwanie się obiema formami nazwy stanowiska. Szczególnie wówczas, gdy ogłoszenie o pracy dotyczy zawodów uważanych za głównie wykonywane przez kobiety. Polszczyzna zna bowiem nazwy zawodów, które w praktyce nie występują w formie męskiej. Należą do nich między innymi pielęgniarka, położna, sprzątaczką, sekretarka itd. Przyglądając się treści ogłoszeń o pracy, z łatwością dostrzec można nagminną tendencję ich autorów do korzystania z epitetów mogących wskazywać na pożądany wiek kandydata. Używanie sformułowań takich jak „młody” czy „energiczny” może sugerować, że pracodawca preferuje młodszych kandydatów, co z kolei naraża go na zarzut dyskryminacji ze względu na wiek. Jak słusznie stwierdził SN natura dyskryminacji ze względu na wiek może być czysto stereotypowa. Opiera się bowiem na przeświadczeniu, że możliwości, umiejętności czy sprawność jednostki zależne są wieku. Podczas, gdy w rzeczywistości mają charakter indywidualny i nie należy wiązać ich bezkrytycznie wyłącznie z wiekiem. Każdorazowo żeby określić, czy faktycznie dyskryminacja ma miejsce, należy skonfrontować treść ogłoszenia z faktycznym przebiegiem rekrutacji (Tlatlik 2022, s. 102). Wskazaniem jest unikanie takich praktyk i formułowanie ogłoszenie w sposób neutralny, nie odnoszący się do osoby kandydata.

OCHRONA PRZED DYSKRYMINACJĄ W ZATRUDNIENIU NA GRUNCIE PRAWA KRAJOWEGO

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej stawia zasadę równości na piedestale jako jeden z fundamentów państwa prawa. Stanowi w art. 32 ust. 1 równość wszystkich wobec prawa oraz w art. 32 ust. 2 zakazuje dyskryminacji w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Posłużenie się przez ustawodawcę terminem „z jakiegokolwiek przyczyny” podkreśla mnogość cech, które mogą stać się pretekstem do nierównego traktowania jednostki. Nawet, gdyby Konstytucja RP wskazywała na poszczególne cechy stano-

wiące podstawę dyskryminacji, musiałyby być to wyliczenie jedynie przykładowe (Tuleja 2023). Przyjęta przez ustawodawcę konstrukcja pozwala na zachowanie aktualności w dobie zmieniających się warunków społecznych. Nie sposób wszakże przewidzieć, co w przyszłości stanowić będzie przyczynę nierównego traktowania. Ochroną przed dyskryminacją objęty jest każdy – bez względu na obywatelstwo. Uszczegółowienie zasady niedyskryminacji rozproszone jest po wielu aktach normatywnych, z których szczególnie istotny w kontekście podjętych rozważań jest Kodeks Pracy określający prawa i obowiązki pracowników oraz pracodawców. W niniejszym kodeksie zasady równego traktowania pracowników odnaleźć można w rozdziale II *Podstawowe zasady prawa pracy* oraz w rozdziale IIa *Równe traktowanie w zatrudnieniu*, który swój obecny kształt w dużej mierze zawdzięcza prawu unijnemu jako implementacja dyrektyw służących zachowaniu wysokich standardów norm antydyskryminacyjnych we wszystkich krajach należących do wspólnoty Europejskiej. Przed zagłębieniem się w analizę norm antydyskryminacyjnych i równościowych celowym jest przywołanie definicji legalnej pracownika, sformułowanej w art. 2 k.p. w myśl, której: *Pracownikiem jest osoba zatrudniona na podstawie umowy o pracę, powołania, wyboru, mianowania lub spółdzielczej umowy o pracę*. Powyższa definicja skupia się na pracownikach już zatrudnionych, pomijając osoby w fazie rekrutacji. Nie obejmuje kandydatów ubiegających się o stanowisko, niezależnie od etapu naboru, ani też osób, które jedynie zapoznały się z ogłoszeniem o wolnym stanowisku. Nie oznacza to, że ustawodawca zrezygnował z ochrony osób ubiegających się o zatrudnienie, gdyż normy zawarte w rozdziale IIa zawierają obszerny katalog podmiotów chronionych przed dyskryminacją. Zgodnie z treścią art. 18^{3a} k.p.: *Pracownicy powinni być równo traktowani w zakresie nawiązywania i rozwiązywania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podniesienia kwalifikacji zawodowych...* W dalszej części, używając zwrotu „w szczególności”, przepis wskazuje na otwarty katalog zakazanych kryteriów nierównego traktowania. Posługiwanie się nimi przez pracodawcę równa się z dyskryminacją kandydata, chyba że ten pierwszy udowodni kierowanie się obiektywnymi powodami (Maniewska 2024). Obiektywne powody stanowią przesłankę wyłączającą odpowiedzialność pracodawcy. Warto dodać, że kryteria dyskryminacyjne nie muszą dotyczyć bezpośrednio pracownika lub kandydata, ale mogą też odnosić się do osób, z którymi pozostaje on w ścisłych relacjach i z uwagi na te relacje jest on dyskryminowany.

KRYTERIA DYSKRYMINACJI NIEWYMIENIONE WPROST

Kodeks pracy w art. 18^{3a} określa katalog cech mogących stanowić przyczynę dyskryminacji, jednak nie jest to wyliczenie wyczerpujące. Istnieją również inne, nieujęte wprost w przepisie okoliczności, które mogą stanowić powód nierównego traktowania jednostki. W identyfikacji tych nienazwanych czynników kluczową rolę odgrywa między innymi praktyka orzecznicza. Wśród nich najczęściej wymienia się wygląd, stan zdrowia, karalność, pochodzenie itd. Wygląd przez słownik języka polskiego definiowany jest jako: *zespół cech składających się na zewnętrzną część człowieka lub czegoś*. Na wygląd człowieka składa się wiele czynników, do których zaliczyć można m.in. twarz, sylwetkę, budowę ciała i wzrost. Te elementy wraz ubiorem, makijażem, uczesaniem czy ozdobami indywidualizują jednostkę i wpływają na jej postrzeganie przez innych. Zespół cech fizycznych towarzyszący jednostce należy odróżnić od atrakcyjności, która stanowi czynnik subiektywny, oddający indywidualne upodobania i preferencje. Nie sposób zatem odmówić prawdziwości stwierdzeniu, że znaczenie atrakcyjności zauważalne jest w sferze zawodowej (Miernicka 2020, s. 30-31). Często przypisuje się jej zbyt duże znaczenie w procesie rekrutacji, co wpływa na działania podejmowane przez strony stosunku pracy i prowadzi do dyskryminacji (Miernicka 2021). Z uwagi na to, że wygląd stanowi cechę kandydata, która jest w pierwszej kolejności dostrzegana przez osoby trzecie, łatwo o powstanie złudnych wyobrażeń na temat jednostki. Za przykład powyższego zjawiska posłużyć może tzw. Efekt aureoli polegający na przypisaniu ludziom atrakcyjnym fizycznie wielu pozytywnych cech psychicznych (Domachowski 1998, s. 70). Udowodnienie pracodawcy dyskryminacji ze względu na wygląd nie należy do najłatwiejszych zadań ze względu na indywidualny i subiektywny charakter oceny wyglądu kandydata. Przyczyna, jaką jest negatywna ocena wyglądu osoby nie jest ujawniana, a w jej miejsce pracodawca formułuje inne, fikcyjne uzasadnienie dla odmowy zatrudnienia kandydata (Szewczyk 2017/6, s. 290). Karalność w przypadkach wyrażnie wskazanych przez ustawodawcę wyklucza możliwość zatrudnienia na dane stanowisko osoby, na którą nałożona została określonego rodzaju sankcja karna. W literaturze ową sytuację nazywa się wymogiem niekaralności. Ustanowić może go tylko prawodawca, posługując się przepisami prawa powszechnie obowiązującego. Nie istnieje możliwość, która nadawałaby podobne uprawnienia pracodawcy. Stanowi o tym art. 6 ust. 1 ustawy z 24.05.2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym, wymieniający podmioty mogące zaczerpnąć informacje o osobach, których dane osobowe zostały zgromadzone w Krajowym Rejestrze Karnym

(dalej Rejestrze). Powyższy przepis w pkt. 10 wspomina o uprawnieniu pracodawcy, jednak tylko w zakresie niezbędnym do zatrudnienia pracownika, co do którego z przepisów ustawy wynika wymóg niekaralności, korzystania z pełni praw publicznych, a także ustalenia uprawnienia do zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej. W przypadku istnienia wymogu niekaralności nie może być mowy o dyskryminacji kandydata w procesie rekrutacji ze względu na karalność. W pozostałych przypadkach wskazana okoliczność może zostać uznana za zjawisko niepożądane, stanowiące przejaw dyskryminacji z uwagi na to, że przestępstwa mogą dotyczyć różnych dóbr prawnych, niekoniecznie związanych z charakterem wykonywanego stosunku pracy (Płażek 2021). Stan zdrowia stanowi pojęcie szersze niż niepełnosprawność. Definicję tego drugiego odnaleźć można w art. 2 pkt. 10 Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Rozumie się ją jako: trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy. Stan zdrowia z kolei to: *Stan dobrego samopoczucia fizycznego, psychicznego i społecznego, a nie tylko brak choroby czy niepełnosprawności*. Choć na pracodawcę nakładany jest obowiązek ochrony życia i zdrowia pracownika, ustawodawca w znaczący sposób limituje możliwość pozyskania informacji o jego stanie zdrowia. Art. 229 § 1. Pkt. 1 i 2 wyznacza grupę podmiotów, które muszą poddać się badaniom lekarskim stwierdzającym zdolność do świadczenia pracy na danym stanowisku. Co ważne, definicja wymienia osoby przyjmowane do pracy oraz pracowników młodocianych przenoszonych na inne stanowiska pracy i innych pracowników przenoszonych na stanowiska pracy, na których występują czynniki szkodliwe dla zdrowia lub warunki uciążliwe. Znaczy to, że pracodawca nie może wymagać od kandydatów na etapie rekrutacji informacji o stanie zdrowia do momentu wyrażenia definitywnej chęci zawarcia z nimi stosunku pracy. Wówczas informacje, które tym sposobem pozyska limitowane są do odpowiedzi na pytanie, czy stan zdrowia takiej osoby pozwala świadczyć pracę na danym stanowisku.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PRACODAWCY

Jako, że na barkach pracodawcy spoczywa obowiązek przeciwdziałania dyskryminacji w zatrudnieniu, każdorazowo to on zostanie obciążony sankcjami z tytułu naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu. Na jego

wyłączną odpowiedzialność wpływa dyspozycja art. 94 pkt. 2b k.p., w myśl której *pracodawca powinien przeciwdziałać dyskryminacji w zatrudnieniu...* oraz fakt, iż w przepisach prawa pracy brakuje materialnoprawnych podstaw do skierowania roszczenia z tytułu dyskryminacji przeciwko innym osobom niż pracodawca (Tomaszewska 2022). Art. 18^{3d} k.p. upoważnia osobę, której pracodawca naruszył zasadę równego traktowania do uzyskania odszkodowania w wysokości nie niższej niż minimalne wynagrodzenie za pracę, ustalone na podstawie odrębnych przepisów. Posłużenie się przez ustawodawcę terminem „osoba” rozszerzyło krąg podmiotów mogących skorzystać z roszczenia na osoby, którym odmówiono zatrudnienia lub te, z którymi rozwiązano stosunek pracy. SN odnosząc się do art. 361 § 2 k.c. w zw. z art. 300 k.p., orzekł, że naprawienie szkody obejmuje nie tylko stratę, ale i korzyści, jakie mógłby zyskać poszkodowany, gdyby szkody mu nie wyrządzono. Sądy zwracają również uwagę na fakt, iż do zwolnienia się z odpowiedzialności odszkodowawczej nie wystarczy wskazanie, że cel jaki przyświecał pracodawcy jest zgodny z prawem. Przepis art. 18^{3d} § 1 k.p. wymaga skorzystania z właściwych i koniecznych środków do realizacji tego celu, zatem konieczne jest zbadanie, czy nie mógłby zostać osiągnięty w inny sposób. W przypadku osoby, której odmówiono zawarcia umowy o pracę, wspomniana konstrukcja pozwoliłaby uzyskać rekompensatę za szkodę w granicach tzw. negatywnego interesu umownego – szkodę powstałą w wyniku niedojścia do skutku zamierzonej umowy. Aby ubiegać się o powyższe, osoba na etapie rekrutacji powinna wskazać zachowanie pracodawcy, które uprawdopodobnia wystąpienie dyskryminacji. Warto przy tym pamiętać, że wskazana okoliczność nie jest wiążąca dla orzekającego sądu. Ten przeprowadzając analizę materiału dowodowego stwierdza, co jest rzeczywistą przyczyną dyskryminacji i, czy w rzeczywistości do niej doszło.

PODSUMOWANIE

Jak wynika z powyższych rozważań problematyka dyskryminacji w zatrudnieniu nadal stanowi palący problem, który słusznie cieszy się zainteresowaniem polskiego i unijnego ustawodawcy. Zarówno kandydaci, jak i osoby już zatrudnione dysponują szerokim wachlarzem uprawnień, mających chronić ich, jako słabszą stronę stosunku prawnego przed dyskryminacją ze strony pracodawców. Pomimo powyższego trzeba przyznać S. Płazakowi rację, gdy wspomina, iż katalog zamieszczony w Kodeksie pracy nie jest pozbawiony wad, przytaczając znaną zasadę *nullum crimen sine lege* w kontekście sytuacji, przed którą znaleźli się pracodawcy. Otwartość katalogu zawartego w art. 18^{3a} k.p. sprawia, że sędziowie

różnie interpretować mogą nienazwane wprost przejawy dyskryminacji (Płazek 2021). Chociaż otwarty katalog zawarty w ustawie wydaje się słuszny, biorąc pod uwagę zmieniające się warunki społeczne, z punktu widzenia pracodawcy może okazać się problematyczny. Wobec milczenia ustawy prawdopodobnym jest, iż pracodawca może nie zdawać sobie sprawy z bezprawności swoich działań, co z kolei narazi go na konsekwencje prawne.

BIBLIOGRAFIA

Domachowski W.

1998 *Przewodnik po psychologii społecznej*, Warszawa.

Maniewska E.

2024 K. Jaśkowski, E. Maniewska, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz aktualizowany* (LEX/el.), Warszawa.

Miernicka I.

2021 *Kryteria nieskodyfikowane*, [w:] *Różne oblicza dyskryminacji w zatrudnieniu*, red. J. R. Carby-Hall, Z. Góral, & A. Tyc, Warszawa.

Miernicka I.

2020 *Wymagania dotyczące wyglądu pracownika jako ingerencja w sferę jego wolności*, Warszawa.

Płazek S.

2021 *Kwestia dyskryminacji z uwagi na karalność w sytuacji braku ustawowych wymogów niekaralności*. [w:] *Różne oblicza dyskryminacji w zatrudnieniu*, red. J. R. Carby-Hall, Z. Góral, & A. Tyc, Warszawa.

Reisigl M.

2010 *Discrimination in discourses*, Wien.

Roguska-Kikoła A., & Piwowarska-Reszka M.

2014 *Mobbing i dyskryminacja w stosunkach pracy zagadnienia praktyczne*, Warszawa.

Szewczyk H.

2017 *Wygląd pracownika jako nienazwane kryterium dyskryminacji*, *Monitor Prawa Pracy* 6, 290, Warszawa.

Tlatlik J.

2022 *Zakaz dyskryminacji na etapie nawiązywania stosunku pracy*, Warszawa.

Tomaszewska M.

2022 *Art. 1-93 (wyd. VI) (art. 18(3(d))), [w:] Kodeks pracy. Komentarz. Tom I*, red. K. W. Baran, Warszawa.

Tuleja P.

2023 *Art. 32, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, red. P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziewicz, P. Tuleja Warszawa.

Netografia

Dyskryminacja i równe traktowanie osób innych niż pracownicy. <https://www.gov.pl/web/rodzina/polskie- stanowisko-w-sprawie-rownowagi-plci-i-dyskryminacji-w-zatrudnieniu> [dostęp 05.04.2024 r.].

Słownik języka polskiego PWN. <https://sjp.pwn.pl/> [dostęp 09.04.2024 r.].

Stanowisko RadTy Języka Polskiego w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów. <https://rjp.pan.pl/?view=article&id=1861:stanowisko-rjp-w-sprawie-zenskich-form-nazw-zawodow-i-tytulow&catid=99> [dostęp 07.04.2024 r.].

Stanowisko Rady Języka Polskiego w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów. <https://rjp.pan.pl/?view=article&id=1861:stanowisko-rjp-w-sprawie-zenskich-form-nazw-zawodow-i-tytulow&catid=99> [dostęp 05.04.2024 r.].

Stat.gov.pl. <https://raportsdg.stat.gov.pl/2020/cel5.html> [dostęp 10.04.2024 r.].

Akty prawne

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2024 r. poz. 44).

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz. U. z 2023 r. poz. 1465).

Ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 276).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

COUNTERACTING UNEQUAL TREATMENT AT THE STAGE OF ESTABLISHING THE EMPLOYMENT RELATIONSHIP - SELECTED ASPECTS

Abstract: In view of the cyclically recurring topic of discrimination, manifested in various spheres of life, the author of the article found it advisable to address the topic of counteracting unequal treatment at the stage of establishing an employment relationship. The concept of discrimination was defined, its types were presented and the most common causes were pointed out. Laws protecting employees from discrimination were also discussed, and issues of employer liability were presented. It concludes with conclusions on further courses of action to counter discrimination in the workplace.

Keywords: Discrimination in the workplace, anti-discrimination, protection against discrimination, employer liability

ISBN: 978-83-67959-77-3